

**Arap Dilinin ve Tefsirlerdeki Lugavî Açıklamaların Meâl
Yazımındaki Rolü**

The Role of the Arabic Language and Linguistic Explanations in
Commentaries in the Writing of Translations

Ahmet Turan ÖZDEMİR

Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belâgatı ABD,
Ast. Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology, Department of
Arabic Language and Rhetoric
aturan76@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-1547-8256

ROR ID: <https://ror.org/04f81fm77>

DOI: 10.56720/msbd.2026.s17.349

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 28 Şubat / February 2026

Kabul Tarihi / Date Accepted: 27 Ağustos / August 2026

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Ekim / October 2026

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Ekim / October

Atıf / Citation: Özdemir, Ahmet Turan. “Arap Dilinin ve Tefsirlerdeki Lugavî Açıklamaların Meâl Yazımındaki Rolü. *Mevzu: Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (Ekim 2026): 71-110. <https://doi.org/10.56720/msbd.2026.s17.349>

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.
Plagiarism: This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected.
web: <https://mevzusbd.com> | mailto: mevzusbd@gmail.com

Copyright © CC BY-NC 4.0

Öz

Kur'ân'ın farklı dillere çevrilmesi süreci, Türkçede lafızdan ziyade manayı esas alan "meâl" kavramıyla şekillenmiştir. İlâhî mesajın hedef dile doğru aktarılması, hem kaynak dilin hem de hedef dilin kurallarına tam hâkimiyet gerektirir. Kur'ân'ın dili Arapça olduğu için, mesajın anlaşılmasında ve tercümesinde Arap dili ve belâgati belirleyici bir role sahiptir. Nitekim klasik tefsir geleneği, dil kurallarını azami ölçüde kullanarak zengin bir bilimsel veri sunmuştur. Meâl yazacak kişi ve kurumların Arap dilinin teknik ve edebî inceliklerine yönelik donanım eksiklikleri ve tefsirlerdeki dilsel birikimi ihmal etmeleri meâllerin ilâhî murada uygunluğunu zedeleyen bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum anlam kaymalarına ve okuyucunun ilahî mesajı hatalı ya da eksik algılamasına yol açan metodolojik bir problemidir. Klasik tefsir geleneğinde yer alan lugavî izahlar, bu problemleri belli oranda aşmamızı sağlayacak dilsel veriler içermektedir. Bu çalışma, meâl yazımının temel ilkeleri çerçevesinde Arap dilinin ve tefsirlerde yer alan lugavî açıklamaların rolünü incelenmeyi amaç edinmektedir. Bu amaca ulaşabilmek için araştırma kapsamında, dilsel ağırlıklı klasik tefsirlerin sunduğu veriler ile Türkiye'de yaygın bazı Türkçe meâller mukayeseli bir incelemeye tabi tutulmuştur. Bu doğrultuda, Arap dili ve belâgati açısından teknik zorluklar barındıran problematik âyetler örneklem olarak belirlenmiş; bu âyetlerin klasik tefsirlerdeki lugavî tahlilleri esas alınarak ideal anlam çerçeveleri tespit edilmiştir. Sonuç olarak, ideal bir meâl metninin inşasında sadece kelime karşılıklarına bağlı kalmanın yetersiz olduğu, klasik tefsir geleneğindeki dilbilimsel birikimin metodolojik bir gereklilik olarak sürece dâhil edilmesi gerektiği ortaya konulmuştur. Bu çalışma, meâl müelliflerinin Arap dilinin teknik inceliklerine dair donanımlarının ve tefsirlerdeki dilsel verileri kullanma düzeylerinin, meâllerin bilimsel ve akademik niteliğini doğrudan belirlediğini somut örneklerle ispat etmeye çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Tercüme, Kur'ân Meâli, Arap Dili, Lugavî Tefsir, Anlam.

Abstract

The process of translating the Quran into different languages, particularly in the Turkish context, has been shaped by the concept of "meâl," which prioritizes conveying the underlying meaning over a literal, word-for-word

translation. Accurately transmitting the divine message into a target language necessitates a comprehensive mastery of the linguistic rules governing both the source and target languages. Since the Quran was revealed in Arabic, the nuances of Arabic grammar and rhetoric play a decisive role in deciphering and translating its message. Historically, the classical tafsir (exegesis) tradition has established a profound scholarly record by rigorously applying these linguistic principles. However, a significant methodological problem arises when translators or institutions lack expertise in the technical and literary intricacies of Arabic or neglect the linguistic heritage preserved in classical commentaries. Such deficiencies undermine the accuracy of translations and risk misrepresenting the divine intent, leading to semantic shifts and erroneous or incomplete perceptions by the reader. This study examines the role of the Arabic language and the linguistic explanations found in classical commentaries within the framework of fundamental Quranic translation principles. To this end, the research conducts a comparative analysis between the data provided by linguistically-oriented classical commentaries and several widely used Turkish translations. Specifically, verses presenting technical difficulties in terms of Arabic syntax and rhetoric were selected as case studies. Ideal semantic frameworks for these verses were established based on the linguistic analyses found in classical exegesis. The findings demonstrate that relying solely on lexical equivalents is insufficient for constructing an ideal translation. Instead, incorporating the linguistic knowledge accumulated in the classical commentary tradition is a methodological necessity. By providing concrete examples, this study asserts that a translator's expertise in the technical nuances of Arabic and their integration of exegetical linguistic data directly determine the scientific and academic quality of Quranic translations.

Keywords: Exegesis, Translation, Interpretation of the Quran, Arabic Language, Linguistic Exegesis, Meaning.

Giriş

Kur'ân'ı anlama çabası, ilk muhataplarından itibaren İslam düşünce tarihinde süreklilik arz eden bir faaliyet olarak varlık göstermiştir. Hz. Peygamber hayattayken âyetler, her ne kadar bir disiplin ya da kurallar bütünü içerisinde

olmasa da bir şekilde tercüme ve izah edilmiş, bu çaba sahabeyle devam etmiş ve zamanla sistemleşerek günümüze kadar devam etmiştir.¹

Kur'ân'ı anlamanın bir ürünü olan Kur'ân'ın tercümesi Türkiye'ye özel "meâl" kavramıyla bilinmektedir. Bu ismin verilmesindeki temel etken, ilâhi niteliklere sahip olan Kur'ân'ın başka bir dile tercümesinin tam manasıyla mümkün olmayıp, Kur'ân'ın ancak başka bir dile lafzî değil manevî bir tercüme yöntemi ve belirli izahlarla aktarılabilir olmasıdır.² Kur'ân tercümesinde ve meâllerinin sağlıklı bir şekilde oluşturulmasında başvurulması gereken temel kaynakların başında tefsir literatürü gelmektedir. Zira tefsir, doğrudan Kur'ân'ın anlaşılmasını hedefleyen ilim dalıdır. Bu bağlamda, özellikle lugavî yönü güçlü olan tefsirler, meâl çalışmalarında doğru anlamı tespit etme sürecine önemli katkılar sağlar. Çünkü meâl, bir tercüme türü olarak tanımlansa da, aynı zamanda anlam seçimi içeren bir yorum faaliyetidir. Meâl müellifi, âyetlerin potansiyel anlam seçenekleri arasında bir tercih yapmak durumundadır ve bu tercih, dilsel tahlil ve izahların niteliğine doğrudan bağlıdır.³ Ayrıca Kur'ân'ın tercüme sürecinde sadece kelime karşılıklarına bağlı kalmak, Kur'ân'ın çok boyutlu ve zengin anlam dünyasını daraltmak anlamına gelebilir. İşte bu nedenle, gerek klasik tefsirlerde gerekse lugavî yönü güçlü tefsirlerde yer alan dilsel açıklamalar, meâl çalışmalarının olmazsa olmaz bir parçası olmalıdır. Bu açıklamalar hem tefsir ilminin ana malzemelerinden bir kısmını oluşturmakta hem de Kur'an'a yönelik yorumlar için bir kontrol mekanizması işlevi görmektedir.⁴

Türkiye'deki Kur'ân meâli telif süreci, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren bireysel ve kurumsal gayretlerle şekillenmiş, lafzî tercümeden tefsirî meâle, edebi kaygılardan akademik titizliğe uzanan geniş bir yelpazede gelişme kaydetmiştir. Elmalılı Hamdi Yazır'ın (1878-1942) tefsirine yazdığı meâl ile temelleri sağlamlaştırılan bu serüven, günümüzde dil bilimsel verileri ve çağdaş ihtiyaçları merkeze alan çok boyutlu bir literatüre dönüşmüştür. Son

¹ Faruk Gürbüz, *Tercüme Problemleri ve Mealler* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2004), 23-24.

² M. Zeki Duman, *Beyânu'l-Hak, Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzul sırasına Göre Tefsiri* (Ankara: Fecr Yayınevi, 2006), 1/10.

³ Gürbüz, *Tercüme Problemleri ve Mealler*, 60.

⁴ Abdullah Karaca, "Dilbilimsel Tefsirle İlgili Akademik Çalışmalara Bir Bakış", *Artuklu Akademi Dergisi* 11/2 (2024), 293-317.

yıllarda bu alandaki akademik derinlik, özellikle Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi tarafından üçüncüsü düzenlenen "Uluslararası Kur'an Meâlleri: Sorunlar ve Çözüm Önerileri" başlıklı ilmi toplantılarla ivme kazanmıştır. Bu sempozyumlar, meâl yazımındaki kronikleşmiş metodoloji sorunlarını masaya yatırarak literatürdeki büyük bir boşluğu doldurmuş, bu konuda çalışmalar yapan akademisyenleri ortak bir zeminde buluşturmuştur. Özellikle "Meallerdeki Dilbilimsel Sorunlar", "Belağat İlminin Mealler Üzerindeki Etkisi" başlıklarında ele alınan konular Arap dili ve belâğatinin ve tefsirlerdeki lügavî izahların meâl yazımında vazgeçilmez olduğunu tescillemiştir.⁵ 2026 yılı içerisinde 4.sü planlanan meâl sempozyumunun temel konusunun "Tefsir birikiminin mealler üzerine etkisi"⁶ olarak belirlenmesi bizim çalışmamızın önemini ortaya koymaktadır. Yine bu süreçte, Faruk Gürbüz'ün Tercüme Problemleri ve Meâller adlı eseri, çeviri süreçlerindeki yapısal aksaklıkları ve kavramsal kaymaları geniş bir perspektifle ele alarak alana dair eleştirel ve sistematik bir çerçeve çizmiştir. Bu çalışmamız, söz konusu tarihsel birikimin bir halkası ve devamı niteliğinde olup, mevcudu tekrar etmek yerine, eksikliği hissedilen teknik bir boşluğu doldurmaya katkıda bulunma iddiasını taşımaktadır. Bu çalışma, bahsi geçen bu kuramsal zemine ve nitelikli literatüre eklemlenerek, odağı doğrudan dilsel verilere yönelmektedir. Meâl yazımında Arap dilinin inceliklerinin, sarf, nahiv ve belâgat çerçevesinde tefsirlerdeki dilbilimsel açıklamaların meâle nasıl yansıtılması gerektiği âyetlerden örneklerle ele alınmaktadır. Teorik tartışmaların ötesinde, tefsir geleneğindeki dilsel zenginliğin günümüz Türkçesine aktarılmasındaki imkânlarını sorgulayan bu yaklaşımla, meâl yazım serüvenine pratik ve somut bir katkı sunma amaçlanmaktadır. Ancak bu devasa alanın tamamını ele almak makalenin derinliğini zayıflatabileceğinden,

⁵ Örnek olarak şu tebliğler verilebilir: İsa Kanik, Kur'an'daki Mecaz-Deyim ve Çokanlamlı Lafızların Meâllere Yansıtılma(ma)sı Meselesi; Elanur Baysan, Kelimedede Gerçekleşen Harf Haziflerinin Kur'an-ı Kerim'deki Edebî Boyutu ve Meallere Yansımaması; Serkan Ünal, Kur'an-ı Kerim Meâli Hazırlamada Mânâ Tercihine Yönelik Bazı Lügavî ve Usûlî Genel Prensipler; Tuğba Yıldırım, Bir Çeviri Problemi Olarak Kur'an-ı Kerim'deki Mecazî İfadelerin Türkçe Meallere Yansımaları; Recep Demir, Dilbilim Açısından Mehmet Okuyan'ın Meâl-Tefsiri.

⁶ Muş Alparslan Üniversitesi, "Kur'an Meâlleri: Sorunlar, Çözüm Önerileri-IV -Tefsir Birikiminin Mealler Üzerindeki Etkisi" (Erişim 31 Temmuz 2026).

araştırmada yalnızca meâl yazımına doğrudan etki eden ve anlam kaymalarına en sık yol açan temel dilsel meseleler örneklem olarak seçilmiştir. Bu problem odaklı yaklaşımla, seçili örnekler üzerinden konunun bütününe temsil eden bir yaklaşım sergilenmiştir.

1. Meâl Kavramı ve Meâl Yazımının Temel İlkeleri

Meâl kelimesi, Arapçada “dönmek, ıslah etmek” anlamına gelen “evl” fiilinden mimli mastardır.⁷ Bu kelime “ulaşılacak hedef, gaye” mânasında bir yerin ismi olabildiği gibi, “eksiltmek” anlamına da gelmektedir. Bu sebeple bir sözün anlamını aynen değil de, biraz eksiğiyle ifade etmemeye meâl denilmiştir.⁸ Zamanla bu kavram, Kur’ân’ın kelime kelime tercümesinden ziyade anlam ve mefhum bakımından aktarılmasını ifade eden bir terim haline gelmiştir.⁹

Metnin dilsel formuna sadık kalan lafzî tercüme, bilimsel eserlerde mümkün olsa da Kur’ân gibi hem akla hem kalbe hitap eden, yüksek belâgat ve üslup derinliğine sahip bir metinde yetersiz kalmaktadır.¹⁰ Kur’ân’ın lafzî ile manası arasındaki mucizevi bütünlük, onun başka bir dile tam manasıyla aktarılmasını teorik olarak imkansız kılar; bu sebeple yapılan çalışmalar asıl metnin yerini tutan bir "tercüme" değil, anlamı yaklaştırmayı hedefleyen bir "meâl" olarak kabul edilir.¹¹

Kur’ân tercümesi, teknik zorluklarına rağmen tarihi bir ihtiyaç olarak süregelmiştir. Muhammed Hamidullah (1908-2002), Selman-ı Farisî’nin Hz. Peygamber’in izniyle Fatıha suresini Farsçaya çevirdiğini ve hicri 127 gibi erken tarihlerde farklı dillerde tercüme faaliyetlerinin başladığını belirtir.¹² İslam’ın ilk asırlarında kapsamlı tercümelerin azlığı, Arap olmayan halkların dinin dili olan Arapçayı hızla benimsemelerine ve tercümeyle ihtiyaç duymamalarına

⁷ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi’l-Kur’ân* (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 2005), "evl", 40.

⁸ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur’ân Dili* (İstanbul: Çelik-Şura, ts.), 1/29.

⁹ Mustafa Öztürk, “Meâl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), 2/205-207).

¹⁰ Yazır, *Hak Dîni Kur’ân Dili*, 1/13.

¹¹ Vehbe Zühayli, *Fert ve Topluma Kur’ân’ın Mesajı*, çev. Halil İbrahim Kutlay (İstanbul: Risâle, 2018), 249-250; Muahammed Ali Tekin, “‘Lisân-ı Beşer Lisân-ı Kur’ân’a Tercümân Olamaz’ Adlı Makale ve Bir Değerlendirme”, *Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (2017), 101-119.

¹² Muhammed Hamidullah, *Le Saint Coran* (Paris: Club français du livre, ts.), 36.

bağlanabilir.¹³ Ancak sonraki asırlarda, Arapça bilmeyen geniş kitlelerin ilahî mesajı anlaması amacıyla tercüme çalışmaları artmış; özellikle Türkçede bu faaliyetler, klasik çeviriden ayrı bir derinliği ifade eden "meâl" terimiyle kavram-sallaştırılmıştır.

Meâl kavramı, ilim geleneğimizde Elmalılı Hamdi Yazır ile özgün bir tanım kazanmıştır.¹⁴ Yazır, "Yeni Meâlli Türkçe Tefsir" başlığıyla bu terimi ilk kez teknik anlamda kullanmıştır. Yazır'a göre meâl, Kur'ân'ın kelimesi kelimesine bir karşılığı değil, mana ve mesajının başka bir dile aktarılmasıdır. Kelime kökenindeki "eksiltme" manasına dikkat çeken Elmalılı, hiçbir tercümenin ilahî kelâmın derinliğini her yönüyle yansıtamayacağını ve mutlaka eksiklikler barındıracağını vurgulayarak bu çalışmaların "tercüme" değil ancak "meâl" olarak adlandırılabilceğini savunmuştur.¹⁵

Meâllerin temel amacı Kur'ân'ın anlaşılmasını sağlamaktır.¹⁶ Ancak mütercimlerin lafza sadık kalma çabası, çoğu zaman metnin hukukî bir dil gibi kuru ve yavan kalmasına, estetik ve duygusal derinliğin zayıflamasına yol açmıştır.¹⁷ Meâl, "Bu âyette ne denilmek istenmiştir?" sorusuna sınırlı bir alanda cevap ararken; tefsir, dini esaslar çerçevesinde daha özgür bir yorum alanı sunar.¹⁸ Günümüzde Kur'ân'ı anlamanın en yaygın yolu olan meâl, tefsir ilminin bir dalı olarak görülmektedir.¹⁹ Yapılan çevirilerin "meâl" olarak adlandırılması ise ilahî kelâmın yorumdan arındırılarak tam olarak aktarılamayacağını peşinen kabul edildiği bir tevazu ifadesidir.²⁰

¹³ Ekiz, Necmettin Salih. "Kur'an Tercümesi Meselesi ve Muhammed Abdu'l-Azim ez-Zürkanî'nin Yaklaşımı". Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 3 / 2 (Aralık 2019): 105-120 .

¹⁴ Osman Arpaçukuru, "Kur'an'ın Anlamlarının Türkçeye Aktarımı: Meâl mi, Tercüme mi?", *AlBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (2020), 694-710.

¹⁵ Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, 1/29.

¹⁶ Fethi Ahmet Polat, "Kur'ân'ı Doğru Anlama Bağlamında Meâlcî Söylemin Açmazları", *Kur'ân Meâlleri Sorunlar, Çözüm Önerileri* (İstanbul: Kitap Dünyası, 2023), 1/23-24.

¹⁷ Öztürk, "Meâl", EK-2/205-207.

¹⁸ İsmail Çalışkan, *Muhammed Esed'in Kur'ân Mesajı'nın Tahlil ve Tenkidi* (Ankara: Ankara Okulu, 2009), 42.

¹⁹ Dücane Cündioğlu, *Kur'ân Çevirilerin Dünyası* (İstanbul: Kitapevi, 1999), 15.

²⁰ Mustafa Öztürk, *Kur'an ve Tefsir Kültürümüz* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015), 38.

Meâl yazımı kolay bir süreç değildir. Söz konusu olan, Allah'ın kelâmının bir başka dile aktarılmasıdır. Bu da meâl hazırlanırken birçok unsuru ve prensibi göz önünde bulundurmaya, belirli bir usul ve yöntem belirlemeyi gerekli kılar.²¹

1.1. Kur'ân'ın Dilsel ve İlâhî Mahiyetine Dayalı İlkeler

Kur'ân meâlinde temel ilke, Allah'ın kelâmının beşerî bir dil olan Arapça aracılığıyla vahyedilmiş olmasıdır. Dil, ilâhî maksadın insan idrakine taşındığı bir vasıta olduğundan; Kur'ân'ın anlamı ancak dilin yapısı, imkânları ve sınırlılıkları çerçevesinde kavranabilir.²² Bu sebeple meâl müellifinin sadece Arapçaya değil, hedef dilin ifade imkânlarına da tam hâkim olması; kelimelerin bağlam içindeki çok anlamlılıklarını ve delâlet alanlarını isabetle belirlemesi şarttır.²³

Kur'ân'ın dilsel ve ilâhî mahiyetinin bir sonucu olarak, onun kendi kendini açıklayan bir metin oluşu da meâl yazımında belirleyici bir ilke teşkil eder. Zira Kur'ân, bir yerde mücmel bıraktığını başka bir yerde tafsil etmiş, mutlak ifadeleri kayıtlamış ve genel hükümleri başka âyetlerle tahsis etmiştir.²⁴ Bu iç tutarlılık ve âyetlerin birbirini açıklaması Kur'ân'ın anlaşılmasında Kur'ân'ın yine Kur'ân ile tefsir edilmesini zorunlu kılar. Bu yöntem, ilâhî kelâmın kendi bütünlüğü içinde kavranmasını sağladığı için, meâl yazımında en güvenilir yaklaşım olarak kabul edilebilir.

1.2. Lafız, Mana ve Anlam İlişkisine Dair İlkeler

Kur'ân meâli; içerik, anlam ve dilsel özelliklerin bir bütün olarak ele alınmasını gerektiren kuşatıcı bir faaliyetdir.²⁵ Mana, sadece lafızdan çıkan bir sonuç değil, aynı zamanda mütekellimin o lafza yüklediği maksattır. Bu sebeple Kur'ân'ın ne söylediğine odaklanırken, ilahî muradın kavranabilmesi için

²¹ Polat, "Kur'ân'ı Doğru Anlama Bağlamında Meâlcî Söylemin Açmazları", 34.

²² Dücan Cündioğlu, "Kur'ân'ı Anlamanın Anlamı", 1. Kur'an Haftası Kur'ân Sempozyumu (Ankara: Fecr Yayınevi, 1995), 179.

²³ Ali Bulut, *Çeviri Teknikleri ve Başlıca Arapça Kalıplar* (İstanbul: İfav, 2023), 15.

²⁴ Ebü'l-Abbâs Takıyyüddin Ahmed b. Abdilhalim b. Mecdiddin Abdisselâm el-Harrânî İbn Teymiyye, *Mükaddime fî usûlî't-tefsîr* (Beyrut: Dâru mektebeti'l-Hayât, 1980), 39.

²⁵ Gülnur Külünkoğlu, "Kur'ân Tercümlerinde yeni Yaklaşımlar: Alaaddin Al-Tarawneh ve Hibrit Metodu", *Kur'ân Meâlleri Sorunlar, Çözüm Önerileri* (İstanbul: Kitap Dünyası, 2023), 78.

"niçin" söylediğine de yoğunlaşmak gerekir. Zira hakiki anlam, bazen doğru-
dan ifadenin içinde değil, o ifadenin sevk ediliş amacında saklı olabilir.²⁶

Lafız ve mana arasındaki bu hassas denge, meâlin sınırlarını ve kaçınılmaz
öznelliğini belirler. Beşerî metinlerin bile tam karşılıkla aktarımı imkânsızken,
ilahî kelâmın dünyasını başka bir dile sığdırmak ancak sınırlı bir açıklama ve
yorumla mümkündür. Bu sebeple meâlin Kur'ân'ın kendisi değil, onun anla-
mına dair yorumları olduğu ilkesi unutulmamalıdır.²⁷ Hasan Basri Çantay
(1887-1964) gibi alimlerin de vurguladığı üzere, meâl Allah kelâmının kendisi
değil, ona dair bir beşerî anlama çabasıdır.²⁸ Bu anlama sürecine dahil olan un-
surlar ve yorum farkları, doğal olarak meâller arasındaki çeşitliliğin temel se-
bebini oluşturur.²⁹

1.3. Arapça Dil Yapısı ve Kur'ân Diline Bağlı İlkeler

Kur'ân dili, beşerî metinlerin aksine vahyedildiği toplumun zihniyet ve
kültür dünyasını sadece yansıtmakla kalmamış, onu kökten dönüştürmüştür.
Bu karakteristik özellik, Kur'ân'ın hem doğru anlaşılmasında hem de başka bir
dile aktarılmasında kilit bir rol oynar. Dolayısıyla meâl yazımında bu dönüştü-
rücü mahiyetin mutlaka dikkate alınması gerekir.³⁰

Kur'ân 23 yıllık bir sürede farklı vesileler ve ortamlarda inip tamamlansa
da âyetler arasında bir insicam ve hedef birliği vardır. Meâl yazımında âyetler
birbirinden kopuk ele alınamaz. Mutlaka sözün tabi bağlamına başvurmak ge-
reker.³¹ Buna iç bağlam denilir. Bu iç bağlam kadar dış bağlamda bu tarz çalış-
malarda önemlidir.³² Yani nüzul ortamı, muhatap kitlenin zihniyeti ve tarihî
şartlar da dikkate alınmalıdır. Zira Tercüme aslında bir dile emanet edilmiş
koca bir dünyanın bir başka dil dünyasında anlaşılır kılınma çabasıdır. Bu

²⁶ Cündioğlu, "Kur'ân'ı Anlamanın Anlamı", 196.

²⁷ Tekin, "'Lisân-ı Beşer Lisân-ı Kur'ân'a Tercümân Olamaz' Adlı Makale ve Bir Değerlendirme".

²⁸ Hasan Basri Çantay, *Kur'ân-i Hakîm ve Meâl-i Kerim* (İstanbul: Mürşid Çantay, 1990), 1/9.

²⁹ Muhammed Ebû Zehrâ, *Zehratü't-tefâsîr* (Kâhire: Dâru'l-Fikri'l-Arabiyyi, 1987), 10/5408.

³⁰ Çalışkan, *Muhammed Esed'in Kur'ân Mesajı'nın Tahlil ve Tenkidi*, 14.

³¹ Cündioğlu, "Kur'ân'ı Anlamanın Anlamı", 181.

³² Esat Özcan, "Bağlam Bilgisinin Eksikliğinin Meallere Etkisi", *Kur'ân Meâlleri Sorunlar, Çözüm Önerileri* (İstanbul: Kitap Dünyası, 2023), 111-112.

sebeple meâl yazan kişinin Kur'ân'ın indirildiği ve anlam kazandığı ortam bilgisine ve kültürel dokuya vakıf olması gerekir.³³

1.4. Yazarın İlmi Ehliyeti ve Dil Yetkinliğiyle İlgili İlkeler

Meâl yazımı, sıradan bir tercüme faaliyeti değil, yüksek düzeyde ilmî ve dilsel yeterlilik gerektiren bir uzmanlık alanıdır. Kur'ân'ın ilâhî kelâm oluşu, onu başka bir dile aktaracak kimsenin yalnızca teknik değil, aynı zamanda metodolojik bir donanıma da sahip olmasını zorunlu kılar. Bu bağlamda meâl yazacak kişinin öncelikle Arap dili, nahiv, sarf ve belâgat ilimlerine derinlemesine hâkim olması gerekir. Çünkü Kur'ân'ın nazmı, üslûbu ve edebî sanatları ancak bu altyapı ile doğru biçimde çözümlenebilir.³⁴

Bunun yanında Kur'ân ilimlerine vukûfiyet, meâl yazımının vazgeçilmez şartlarından. Nüzûl sebepleri, muhkem-müteşâbih, âm-hâss, mutlak-mukayyed ve nâsih-mensûh gibi disiplinler, âyetin yalnızca ne söylediğini değil, neyi kastettiğini belirlemede belirleyici rol oynar. Fıkıh, akâid ve hadis gibi temel İslâmî ilimler de Kur'ân'ın kavramsal dünyasını inşa eden ana referanslardır. Bu ilmî çerçeveye sahip olunmaksızın yapılan meâller, çoğu zaman bağlamı koparan ve anlamı daraltan sonuçlar doğurur.³⁵

Bunlara ilâveten, hedef dilin edebiyatına hâkimiyet de meâl yazımının ayrılmaz bir parçasıdır. Bu noktada meâl yazımında akıcılık ile metne sadakat arasında bir denge kurulmalıdır. Aşırı lafzî sadakat metni ağır ve anlaşılmaz kılarken, aşırı akıcılık da kaynak metindeki anlam, vurgu ve kültürel derinliğin kaybolmasına yol açabilir.³⁶

2. Tefsir İlminin Arap Diliyle İrtibatı

³³ Polat, "Kur'ân'ı Doğru Anlama Bağlamında Meâlcî Söylemin Açmazları", 29.

³⁴ Mehmet Çelen, "Meâl Yazma Liyakati ve Yayınlanma Şartları", *Kur'ân Meâlleri Sorunlar, Çözüm Önerileri* (İstanbul: Kitap Dünyası, 2023), 62.

³⁵ Çelen, "Meâl Yazma Liyakati ve Yayınlanma Şartları", 62.

³⁶ Külünkoğlu, "Kur'ân Tercümlerinde yeni Yaklaşımlar: Alaaddin Al-Tarawneh ve Hibrit Metodu", 78.

Tefsir kelimesi, “kapalı bir şeyi açmak, açıklamak” anlamındaki “فَسَّرَ” fiilinden türemiş tef’îl bâbinden bir mastardır. “الْفَسْرُ” ve “التَّفْسِيرَةُ” kelimeleri, doktorun hastanın idrarına bakması ve ona göre hüküm vermesi anlamındadır.³⁷

Tefsir, bazen kelimelerin ve garip lafızların anlamlarını izah etmek için, bazen de te’vil yani yorum için kullanılan bir kavramdır.³⁸ Ebû Hayyân (öl. 745/1344) tefsiri şu şekilde tanımlar: “Bu ilim, lafızların telaffuz ediliş biçimini, Kur’ân’daki delaletlerini, müfret ve terkip hâllerindeki hüküm ve anlamlarını, bu anlamların hâle uygunluk durumlarını araştıran bir ilimdir.”³⁹ Zerkeşî (öl. 794/1392) tefsiri, “Kendiyle Peygamber (s.a.v)’e indirilen kitabın anlaşıldığı, âyetlerin manalarının açıklanıp hükümlerin çıkarıldığı ilim” olarak izah etmiştir.⁴⁰ Zehebî (1915-1977) bazılarını zikrettiğimiz tanımları inceler ve şu sonuca ulaşır: “Bu tanımlar tefsirin, beşerin takati nispetinde Allah’ın muradını inceleyen ilim olduğu hususunda birleşmektedir. Çünkü tefsir, Kur’ân’ın manalarının anlaşılması ve Allah’ın muradının beyan edilmesinin kendisine bağlı olduğu her şeyi kapsayan, bir disiplindir.”⁴¹ Tefsir ilmi, Kur’ân âyetlerinden hüküm çıkarmayı, kapalı ifadelerin anlamlarını keşfetmeyi ve ilahi kelamdaki maksadı beyan etmeyi amaçlamaktadır.⁴²

Tefsirin kimi zaman kelimelerin ve garip lafızların anlamlarını açıklamak, kimi zaman da te’vil ve yorum yapmak için kullanılan bir kavram olması, onun doğrudan Arap dilinin semantik imkânlarıyla irtibatlı olduğunu göstermektedir. Zira lafızların kök anlamları, kullanım alanları, bağlamları ve anlam ihtimalleri dikkate alınmaksızın Kur’ân metninin sağlıklı bir şekilde anlaşılması ve âyetlerden hüküm çıkarılması mümkün değildir. İlk dönem tefsir çalışmalarının dilcilere ait olması bunu teyit etmektedir. Dil alimleri âyetlerdeki kelime ve

³⁷ Ahmed Ebû’l-Hüseyn İbn Fâris, *Mu’cemü mekâyîsi’l-lüga*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1979), “fsr”, 4/504.

³⁸ İsfahânî, “fsr”, 381-382.

³⁹ Ebû Hayyân el-Endelûsî, *el-Bahrü’l-muhît* (Beyrut: Darü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1993), 1/121.

⁴⁰ Ebû Abdillâh Muhammed ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî ulûmi’l-Kur’ân*, thk. Ebû’l-Fadl ed-Dimyâtî (Kâhire: Dâru’l-Hadis, 2006), 1/13.

⁴¹ Muhammed Hüseyin ez-Zehabî, *et-Tefsîr ve’l-Müfessirûn* (Kâhire: Mektebetü Vehbiyye, ts.), 1/13.

⁴² Ali Turgut, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları* (İstanbul: İfav, 1999), 4.

terkiplerin anlamlarını tespit etmeye çalışmışlar ve bazı lugavî izahlarda bulunmuşlardır.⁴³

Kur'ân-ı Kerîm, muhataplarının anlayıp düşünebilmesi için "apaçık bir Arapça" ile indirilmiş⁴⁴, böylece tefsir ilmi ile Arap dili arasında ayrılmaz bir bağ kurulmuştur. Âyetlerde vurgulanan "mübîn" vasfı, Kur'ân'ın maksatlarını beyân ilminin en üstün özellikleriyle ortaya koyduğuna ve bu eşsiz üslubuyla insanlığı aciz bıraktığına delalet eder.⁴⁵ Dolayısıyla Kur'ân, Arap dilinin yapı ve imkânlarını kullanmakla birlikte, bu dili mucizevi bir seviyeye taşımıştır.⁴⁶

Râgıb el-İsfahânî (öl. 502/1108), bir müfessirin vakıf olması gereken ilimlerin başında; dil (lugat), kelime yapısı (iştikâk), cümle bilgisi (nahiv) ve kıraat ilmini sayar.⁴⁷ İlk dört ilmin tamamen Arap diliyle ilgili olması, Kur'ân'ın lafzen Arapça bir hitap olmasından kaynaklanır. Nitekim nahiv ilminin doğuşundaki temel etken Kur'ân'ın dil yapısını korumak, onu yanlış okumalardan muhafaza etmek ve ilâhî manaları doğru bir zeminde açıklamaktır.⁴⁸

Kur'ân, Allah'ın kelâmı olmasının yanı sıra dilsel bir olgu olduğundan, doğru anlamın elde edilmesi Arap dilinin yapısına ve üslûbuna tam vukufiyete bağlıdır.⁴⁹ Müfessirler, dilin sağladığı imkânlarla bir âyet için birden fazla muhtemel mana zikrederek geniş bir anlam dünyası sunabilirler. Ancak meâl çalışmalarında, bu çok boyutlu yapıyı tek bir dile sığdırma zorunluluğu nedeniyle tefsirdeki kadar geniş bir hareket alanı bulmak mümkün değildir.⁵⁰

⁴³ Ömer Özsoy - İlhami Güler, *Konularına Göre Kur'ân (Sistematik Kur'ân Fihristi)* (Ankara: Fecr Yayınevi, 1996), 18.

⁴⁴ eş-Şuarâ 26/92-95.

⁴⁵ Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-eşkâvîl fi vücûhi't-te'vîl* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1209), 984.

⁴⁶ Ebû Zehrâ, *Zehratü't-tefâsîr*, 10/5408.

⁴⁷ Râgıb el-İsfahânî, *Tefsîrü'r-Râgıb el-İsfahânî*, thk. Muhammed Abdulazîz Bisyûnî (Tanta: Külliyyetü'l-Âdâb, 1999), 1/38-39.

⁴⁸ Mahmûd Ahmed es-Sağîr, *el-Edevâtü'n-Nahviyye fi kütübi't-tefsîr* (Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 2001), 23.

⁴⁹ Fevzi Zülaloğlu, *Temel Kaynağımız Kur'ân* (İstanbul: Ekin Yayınevi, 2011), 196-197.

⁵⁰ Ahmet Karadağ, "Meâl Eleştirilerinde Bir Yöntem Sorunu: Meâl Hatasımı Anlam Zenginliği mi?", *Kur'ân Meâlleri Sorunlar, Çözüm Önerileri* (İstanbul: Kitap Dünyası, 2023), 271.

3. Tefsirlerdeki Lugavî Açıklamaların Kur'ân'ın Anlaşılmasına Katkısı ve Meâllere Yansıması

Kur'ân'ın doğru ve derinlemesine anlaşılmasında en büyük paya sahip unsurlardan biri lugavî tahlillerdir. Zira Kur'ân, her şeyden önce Arapça bir metindir. Bu onun anlaşılmasında dilsel bir süreci zorunlu kılmaktadır. O yüzden tefsir veya meâl kaleme alan ilim adamının dilin özelliklerini bilip çalışmasını dil temeli üzerine bina etmelidir.⁵¹ Kur'ân'ın sarf, nahiv ve belagat temelindeki dilsel tahlili, temelleri bizzat Hz. Peygamber'in açıklamaları ve sahabenin uygulamalarıyla atılmış, zamanla sistematik bir disipline dönüşmüş köklü bir süreçtir.⁵²

3.1. Sarf İlminin Meâl Yazımına Katkısı

Bir lafzın sarf yönünü bilmek, tek bir lafızdan birçok mananın elde edilmesine, istenen mananın açıklığa kavuşmasına ve uzak manaların dışarıda tutulmasına yardım eder.⁵³ Yani lafzın taşıdığı morfolojik kalıp lafız ile mana arasındaki bir köprü olup, onun delâletini belirlemektedir.⁵⁴

3.1.1. Fiillerin Yapı ve Kalıpları

Arapçada fiillerin yapı ve kalıpları manayı doğrudan etkileyen unsurlardandır. Çünkü fiiller girdikleri bâba göre yeni anlamlar kazanırlar.⁵⁵ Bu sebeple âyetlere mana verirken bu olgunun dikkate alınması gerekir. Örneğin, Bakara Suresi 60. âyetindeki "اسْتَسْقَى" fiili, "su istemek" demektir. Fiilin başındaki "sin" ve "te" harfleri talep bildirir. Râgıb el-İsfahânî bu kelimeyi "su talep etmek"

⁵¹ Zeynep Akbudak, "Günümüz Kur'ân Meâllerinde Öne Çıkan Bazı Problemler", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 32 (2023), 68-83.

⁵² Sağır, *el-Edevâtü'n-Nahviyye fî kütübî't-tefsîr*, 23-24.

⁵³ Zerkeşî, *el-Burhân fî ulûmî'l-Kur'ân*, 208.

⁵⁴ Temmâm Hassân, *el-Lügatü'l-Arabiyyetü ma'nahâ ve mebnâhâ* (Mağrib: Dâru's-Sekâfe, 1994), 82; Mustafa Karagöz, *Dil Bilimsel Tefsir ve Kur'ân'ı Anlamaya Katkısı* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015), 248.

⁵⁵ Avnullah Enes Ateş - Ahmet Ceylan, "Fiil Baplarının Anlam Farklılığının Kur'an Yorumuna Etkisi", *Kur'ân Meâlleri Sorunlar, Çözümleri* (İstanbul: Kitap Dünyası, 2023), 2/50.

olarak açıklar.⁵⁶ Meâllerde bu incelik; "dilemek"⁵⁷, "istemek"⁵⁸, "su arama" şeklinde karşılık bulmuştur.⁵⁹

Tefsirlerde, bir fiilin sülâsî kalıbıyla ziyâde bâbın kalıbı arasındaki farka işaret edilmektedir. Doğal olarak bu farklılık tefsire ve meâllere yansiyacaktır. Örneğin, *رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا* "Ey Rabbimiz! Unutur, ya da yanılırsak bizi sorumlu tutma!"⁶⁰ âyetindeki "أخطأ" fiili aynı fiilin sülâsisi "خطأ" ile şu şekilde kıyaslanmaktadır; Bir meselede kasıtsız bir hata yapıldığında Araplar "أخطأ في المسألة" derler. Özellikle kasıtlı olarak günah işlendiğinde ise "خطئ خطأ عظيمًا" denilir. Buna göre âyetin anlamı "kasıtsız olarak doğru olanı terk ettiğimizde bizi sorumlu tutma" şeklindedir.⁶¹ Bu bölüm bazı meâllerde "Rabbimiz! Unutursak veya hataya düşersek bizi sorumlu tutma." olarak tercüme edilerek yapılan hatanın kasıtsız oluşuna işaret edilmemiştir.⁶² Bazı müellifler "bilmeden hata yaparsak" ifadesiyle fiilin kalıbından gelen "kasıtsızlık" vurgusunu meâle yansıtmıştır.⁶³

3.1.2. İsm-in Yapı Çeşitliliği

Sarf ilmindeki ism-i fâil, ism-i mefûl ve ism-i tafdîl gibi farklı kalıplar, anlam değişikliği ve zenginliği sağlamak amacıyla kullanılan kalıplardır.⁶⁴ Dilciler göre, fiiller zamanla sınırlı olup yenilenmeye (hüdûs) delalet ederken, isimler zamandan bağımsız bir süreklilik (sübût) ve süreklilik ifade ederler.⁶⁵ Ancak

⁵⁶ İsfahânî, *Tefsîrû'r-Râgıb el-İsfahânî*, 1/1/206.

⁵⁷ *Kur'ân-ı Kerim Meâli*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2008), el-Bakara 2/60.

⁵⁸ Celal Yıldırım, *Tefsirli Kurân-ı Kerim Meâli* (İzmir: Anadolu Yayınları, 1995), el-Bakara 2/60.

⁵⁹ Çantay, *Kur'ân-i Hakîm ve Meâl-i Kerim*, el-Bakara 2/60.

⁶⁰ el-Bakara, 2/286.

⁶¹ Celâlüddîn el-Mahallî - Celâlüddîn es-Suyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn el-Müeyesseru*, thk. Fahrüddîn Kabâve (Beyrût: Mektebetü Lübnân Nâşirûn, 2003), 49; Cemaleddin Mehmed el-Münşî, *Nezîlû't-Tenzîl* (Süleymaniye Kütüphanesi, Melihşah Sultan, 19), 43b.

⁶² Muhamed Ali es-Sâbüni, *Saffetü't-tefâsîr-Tefsirlerin Özü*, çev. Sadreddin Gümüş - Nedim Yılmaz (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1992), 1/333, el-Bakara 2/286.

⁶³ *Kur'an Mesajı Meal Tefsir*, çev. Muhammed Esed, Türkçeye çev. Ahmet Ertürk (İstanbul: İşaret Yayınları, 1999), el-Bakara 2/286.

⁶⁴ İbn Ufûr el-İşbîlî, *el-Mümtiû'l-Kebîr fi't-tasrîf*, thk. Faruddîn Gabave (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1999), 37.

⁶⁵ Fâzıl Sâlih es-Sâmerrâî, *Meâ'ni'l-ebniyeti fi'l-lügati'l-Arabiyye* (Beyrut: Daru İbn Kesîr, 2017), 9.

isimlerdeki bu süreklilik derecesi kalıba göre değişir; ism-i fâil, fiile kıyasla daha kalıcı bir nitelik bildirse de sıfat-ı müşebbehe gibi kalıplara oranla geçici bir duruma işaret ederek anlamda ince nüanslar oluşturur. Örneğin, فَلَعَلَّكَ تَارِكٌ بَغَضَ مَا يُوْحَىٰ إِلَيْكَ وَضَائِقٌ بِهِ صَدْرُكَ أَنْ يَقُولُوا لَوْلَا أَنْزَلْ عَلَيْهِ كُنْزٌ أَوْ جَاءَ مَعَهُ مَلَكٌ "Şimdi onların: "Ona bir hazine indirilmeli veya onunla birlikte bir melek gelmeli değil miydi?" demeleri dolayısıyla göğsün daralıp sana vahyolunanlardan bir kısmını terk mi edeceksin?"⁶⁶ Zemahşerî (öl. 538/1144) bu âyeti şöyle izah eder:

"Sen niçin Allah "صَيِّقٌ" kelimesini kullanmadı da onun yerine "ضَائِقٌ" kelimesini kullandı dersin? Ben, Allah resulündeki darlık sabit değil geçici olduğundan dolayı derim. Çünkü onun kalbi insanların en geniş olanıdır. Bunun misali senin Zeyd'in liderlik ve cömertliğinin sabit şeyler olduğunu ifade ederken "زَيْدٌ سَيِّدٌ وَجَوَادٌ" cümlesini, bu özelliklerin onları sabit olmayıp, hüdüs olduğunu bildirmek için "زَيْدٌ سَائِدٌ وَجَائِدٌ" demen gibidir."⁶⁷

"صَيِّقٌ" kalıbı sıfat-ı müşebbehe kalıbıdır. Bu kalıp, zikredilen vasfın mevzufta yerleşmiş olduğuna delalet ederken, âyette kullanılan ism-i fâil kalıbında vasfın sabit olması söz konusu değildir.⁶⁸ Bu bölüme "geçici olarak" veya "belirli bir süre" anlamları verilerek meâllere yansıtılabilir. Fakat incelediğimiz meâllerde bu manaya işaret edilmemiştir.

Nahiv alimleri bazı İsmi fâil kalıplarının sonuna ta-i merbûta'nın gelmesi durumunda fiil manasını kazandığını, "ta"nın olmadığı durumda ise neseb (ismi mensûb) manasını elde ederek sübûta delalet ettiğini söylerler. Bunun örneklerinden birisi "مُرْضِعٌ" kelimesidir. Bu şekliyle ismi fâil kalıbında olsa da kendisinde nisbe manası vardır. "ذَاتُ ارْضَاعٍ" "emzirme özelliğine sahip" kadın anlamındadır. Sonuna "مَرْضِعَةٌ" şeklinde "ta" geldiğinde ise fiil manası kazanarak hüdüs ifade eder.⁶⁹ Buna göre, "يَوْمَ تَرَوْنها تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّا أَرْضَعَتْ" "Onu göreceğiniz gün, her emzikli kadın emzirmekte olduğu çocuğundan geçer"⁷⁰ âyetindeki "مُرْضِعَةٍ" fiil manasındadır. Sonundaki "ta" ise o anda emzirme eyleminin olayının var olduğunu bildirmektedir.⁷¹ "ta"nın kullanılmadığı "اَلْاَسْمَاءُ مُنْفَطِرٌ بِهٖ كَانَ

⁶⁶ Hûd 11/12.

⁶⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/478.

⁶⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 12/16.

⁶⁹ Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Daru Sadır, t.s.), "rda'", 8/127.

⁷⁰ el-Hac 22/2.

⁷¹ Münşî, *Nezîlü't-Tenzîl*, (Melihşah Sultan, 19), 224/b.

“وَعُدَّةٌ مُفْعُولًا” “O günde gök yarılır, Allah'ın va'di gerçekleşir.”⁷² âyetinde “مُنْفَطِرٌ” ismi fâili ise, sübuta delalet eder ve kıyamet gününün azametini ifade için sabit bir sıfat olarak kullanılmıştır. Burada “مُنْفَطِرٌ” mensubiyet ifade eder. Yani gökyüzü yarıma özelliğine vasfına sahiptir.⁷³ Aynı kullanımın bir benzeri هُوَ الَّذِي يُسَيِّرُكُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ حَتَّىٰ إِذَا كُنْتُمْ فِي الْفُلْكِ وَحَرَيْنَ بِهِمْ بِرِيحٍ طَيِّبَةٍ وَفَرَحُوا بِهَا جَاءَتْهَا رِيحٌ عَاصِفٌ “O, sizi karada ve denizde gezdirip dolaştırandır. Öyle ki gemilerle denize açıldığınız ve gemilerinizin içindekilerle birlikte uygun bir rüzgârla seyrettiği, yolcuların da bununla sevindikleri bir sırada ona şiddetli bir fırtına gelip çatar...”⁷⁴ âyetinde de vardır. Âyette ilk önce rüzgârın sıfatı “بِرِيحٍ طَيِّبَةٍ” şeklinde müennes takısıyla gelmiştir. Bu, rüzgârın o andaki fiilî esişini ve geçici durumunu ifade eder. Meâllerde “uygun” veya “elverişli” rüzgâr denilerek bu akışkan mana yansıtılmaya çalışılmıştır.⁷⁵ “Tatlı bir rüzgar” olarak yapılan tercüme de bu mananın yansımasıdır.⁷⁶ Daha sonra “رِيحٌ عَاصِفٌ” şeklinde müennes bir kelime olan rüzgârın sıfatı, müenneslik takısı almadan kullanılmıştır. Bu durum, şiddetli esmenin rüzgârın o anki ayrılmaz bir vasfı haline geldiğini gösterir.⁷⁷ Bu dilsel incelik, rüzgârın yumuşak esişinin bir eylem, şiddetli esişinin ise artık yerleşik bir yıkıcı karakter olduğunu ortaya koyar. Meâllerde bu ayrımı korumak, ism-i fâil kalıbındaki bu nüansları bilmeye bağlıdır.

İsm-in yapı çeşitliğinin mana çeşitliliğine delâlet etmesine ⁷⁸ فَكَيْفَ أَسْلَىٰ عَلَىٰ “كَافِرِينَ” ism-i fail kalıbı örnek olarak verilebilir. Bu kelime genelde “küfürde ısrar edenler” şeklinde izah edilmiştir.⁷⁹ Bu manayı sağlayan, ism-i fâilin sübût ve istimrâr ifade etmesidir. Bu kelimeyi “inkarcı bir topluluk”⁸⁰ “hakkı inkar eden topluluk”⁸¹ olarak çevirenler olmuştur. Bu iki çeviri ism-i fâil kalıbının manasını tam olarak yansıtmamaktadır. Celâl Yıldırım

⁷² el-Müzzemmil 73/18.

⁷³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/1152.

⁷⁴ Yunus 10/22.

⁷⁵ *Kur’ân-ı Kerim Meâli*, çev. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2008), Yunus 10/22.

⁷⁶ *Kur’an Mesajı Meal Tefsir*, Yunus 10/22.

⁷⁷ Ebû'l-Bekâ İbn Yaîş, *Şerhü'l-Mufasssal* (Mısır: İdâratü't-Tıbaa ve'l-Müniriyye, ts.), 10/100.

⁷⁸ el-Arâf 7/93.

⁷⁹ Münşî, *Nezîlü't-Tenzîl*, (Melihşah Sultan, 19), 117a; Ebû Zehrâ, *Zehratü't-tefâsîr*, 6/2901.

⁸⁰ *Kur’ân-ı Kerim Meâli*, 2008, el-Â'râf 7/93.

⁸¹ Esed, *Kur’an Mesajı Meal Tefsir*, el-Â'râf 7/93.

yukarıdaki âyete “Bu durumda küfürde (ısrar edip kalan) bir kavim için ne diye tasalanayım” şeklinde meâl vererek ism-i fâildeki sübût ve istimrâr manasını yansıtmıştır.⁸²

3.2. Nahiv İlminin Meâl Yazımına Katkısı

Nahiv ilminin ortaya çıkış sebeplerinden en önemlisi, Kur’ân okuyuşunda yapılan hatalardır. Bu hatalar zaman zaman Kur’ân’ın yanlış anlaşılması boyutuna kadar varmış, bunların önüne geçme arzu ve çabaları nahiv ilminin gelişimini ve teşekkülünü hızlandırmıştır.⁸³

Abdülkâhir el-Cürcânî (öl. 471/1078-79) nahiv ilminden yüz çevirmenin Allah’ın kitabını anlamaktan yüz çevirmek kadar ciddi bir şey olduğunu söyler. Ona göre lafızların anlamları kilitlidir ve onu açacak olan anahtar i’râb ilmidir.⁸⁴ Kur’ân’ın doğru anlaşılmasında büyük öneme sahip olan nahiv ilminden meâl hazırlayan mütercimin faydalanmaması düşünülemez.

3.2.1. İ’râb ve İ’râbın Anlam Belirleyiciliği

İ’râb, kelimenin başına gelen âmiller sebebiyle kelimenin sonunda meydana gelen değişikliktir. İ’râb, kelime sonlarındaki şekilsel değişikliklerden ziyade, cümlelerin yapısını ve anlamını belirleyen temel unsurdur.⁸⁵ Kur’ân tefsirinde hayati bir öneme sahip olan bu konu, zamanla “i’râbu’l-Kur’ân” literatürünün doğmasına yol açmış, bu eserlerde âyetler dil bilgisel açıdan çözümlenerek i’râbın anlam üzerindeki belirleyici etkisi tespit edilmeye çalışılmıştır.⁸⁶

3.2.2. Mübteda ve Haber

İsim cümlesinin iki temel ögesi olan mübteda ve haberin doğru tespiti âyete doğru anlam ve meâl vermede önemlidir. Örneğin; ⁸⁷ ذَٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ

⁸² Yıldırım, *Tefsirli Kurân-ı Kerim Meâli*, el-Â’râf 7/93.

⁸³ Adem Yerinde, “Nahiv Kavramının Tarihi Arka Planı ve Terimleşme Süreci”, *İ.Ü. Şarkiyat Mecmuası* 30 (2017), 209-259.

⁸⁴ Abdülkâhir el-Cürcânî, *Delâilü’l-İ’câz Söz Dizimi ve Anlambilim*, çev. Osman Güman (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015), 32.

⁸⁵ Abbâs Hasan, *en-Nahvü’l-Vâfi* (Mısır: Darü’l-Meârif, 1975), 3/74.

⁸⁶ Mehmet Kaya, “Farklı İ’râb Değerlendirmelerinin Tefsire Etkisi”, *Journal of Divinity, Faculty of Hitit University* 13/25 (01 Ocak 2014), 175-175.

⁸⁷ el-Bakara 2/2.

“هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ” âyetindeki “ذَٰلِكَ” mübteda, “لَا رَيْبَ فِيهِ” nefy cümlesi haber, “هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ” cümlesi ise ikinci haberdır.⁸⁸ Buna göre âyetin meâli şöyle olmalıdır: “İşte bu kitap; kendisinde hiç şüphe yoktur, muttakiler için yol göstericidir.” Birçok meâlde “لَا رَيْبَ فِيهِ” kısmı kitabın sıfatı olarak tercüme edilerek, yukarıdaki i’râba uygun olmayan bir anlam verilmiştir.⁸⁹ Bakara sûresindeki اِنَّكَ تُوجِيهِ اِلَيْكَ “İşte bu, gayb haberlerindendir. Onu sana biz vahiy yolu ile bildiriyoruz.”⁹⁰ âyetinde de “ذَٰلِكَ” mübteda, “مِّنْ اَنْبَاءِ الْغَيْبِ” bölümü haberdır. “تُوجِيهِ اِلَيْكَ” bölümü ise hal veya ikinci haberdır.⁹¹ Çantay “تُوجِيهِ اِلَيْكَ” kısmını hâl olarak tercüme etmiştir.⁹² Bu kısmın ikinci haber olarak da tercüme edilmesi mümkündür.⁹³

Nahiv kurallarından biri, mübteda ve haber varlıklarına delalet eden bir şeyin olması durumunda hazfedilmesidir.⁹⁴ Bu durumun ihmâli âyetin meâline doğrudan bir eksiklik olarak yansıyacaktır. Örneğin: بَلَدَةٌ طَيِّبَةٌ وَرَبٌّ غَفُورٌ “Beldeniz güzel bir belde, Rabbiniz de çok bağışlayıcı bir Rabdir.”⁹⁵ âyetindeki “بَلَدَةٌ” ve “رَبٌّ” kelimeleri mahzûf mübtedâların haberleridir. Takdir “مَكَانُكُمْ بَلَدَةٌ طَيِّبَةٌ” “Mekânınız güzel bir belde ve Rabbinizde bağışlayan bir Rab” şeklindedir.⁹⁶

3.2.3. Cümlelerin Yapısı (Sıfat veya İsti’nâfiye Olması)

Arapçada sıfat üç şekilde gelebilir; müfret, cümle ve şibh-i cümle. Cümle ya isim cümlesi ya da fiil cümlesi olur.⁹⁷ Sıfat olarak i’rab olunan cümlelerin aynı zamanda isti’nâfiye olması da muhtemeldir. Meânî ilminde, öndeki cümlelerin gerektirdiği ve bu cümlede gizli bulunan soruya cevap konumunda olması

⁸⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 221-222.

⁸⁹ Esed, *Kur’an Mesajı Meal Tefsîr*, el-Bakara 2/2; Altuntaş - Şahin, *Kur’ân-ı Kerim Meâli*, el-Bakara 2/2.

⁹⁰ Yusuf 12/102.

⁹¹ Muhyüddîn ed-Dervîş, *İ’râbü’l-Kur’ân ve Beyânühü* (Beyrut: Daru İbn Kesir, 1992), 4/60.

⁹² Çantay, *Kur’ân-i Hakîm ve Meâl-i Kerim*, Yûsuf 12/102, 3/365.

⁹³ *Kur’ân-ı Kerim Meâli*, 2008, Yûsuf 12/102; es-Sâbûnî, *Saffetü’t-tefâsîr-Tefsirlerin Özü*, Yûsuf 12/102, 3/192.

⁹⁴ Hasan, *en-Nahvü’l-Vâfî*, 1/508.

⁹⁵ es-Sebe 34/15.

⁹⁶ Dervîş, *İ’râbü’l-Kur’ân ve Beyânühü*, 8/81; el-Münşî, *Nezîlü’t-Tenzîl*, (Melîşah Sultan, 19), 287b.

⁹⁷ Mustafa Meral Çörtü, *Sarf – Nahiv – Edatlar* (İstanbul: İfav, 2012), 391.

sebebiyle takip eden cümleyi arada vav bağlacı kullanmadan ayırmaya istinâf denir. Öndeki cümleye vav ile bağlanmayarak ondan ayrılmış olan ikinci cümle “isti’nâf” ve “müste’nefe” adlarıyla anılır.⁹⁸ Bu i’râb farklılığı doğal olarak tercüme ve meâllere yansiyacaktır. Örneğin, فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا (el-En’âm, 6/99) âyetindeki “نُخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُتَرَاكِبًا” cümlesi genel olarak sıfat olarak i’râb olunmuştur.⁹⁹ Bu durumda âyet “Ondan da kendisinden birbiri üzerine binmiş dâneler çıkardığımız filiz çıkardık.” Anlamındadır. Fakat bazı müfessirler bu cümlemin isti’nâfiye olabileceğini de söylemişlerdir. O zaman anlam “Biz ondan bir filiz çıkardık. O filizden de birbiri üzerine binmiş taneler çıkarırız.” olur.¹⁰⁰ Genel kanaat ilgili bölümünün sıfat olması doğrultusunda iken meâllere çoğunlukla başlangıç cümlesi olarak yansımıştır.¹⁰¹ Sıfat olarak da tercüme edilmiştir.¹⁰²

Bu izahlar, meâllerdeki farklılıkların bir kısmının dilsel alternatiflerden kaynaklanan doğal bir sonuç olduğunu kanıtlamaktadır. Bu alternatiflerden birini kesin doğru olarak nitelemek ancak güçlü bir karineyle mümkündür. Eğer bu yoksa mevcut ihtimalleri bir çelişki değil, Kur’ân’ın ifade gücündeki mana zenginliği olarak değerlendirmek daha isabetli bir yaklaşımdır.

3.2.4. Lâzım ve Müteaddî Fiiller

Fiiller mefûl alıp almamasına göre lâzım ve müteaddî olarak iki kısma ayrılır. Lâzım, mefulün bih almayan fiil iken müteaddî, mefulün bih alan fiillerdir.¹⁰³ Bu ayrıma dikkat edilmesi tercümelerde dikkat edilmesi gereken bir

⁹⁸ İsmail Durmuş, “İstinâf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 367-368.

⁹⁹ Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethü’l-kadîr el-Câmiu’ beyne’l-fenneyi’r-rivâye ve’d-dirâye min ilmi’t-tefsîr* (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 2007), 2/203; ed-Dervîş, *İ’râbü’l-Kur’ân*, 3/184; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 7/399.

¹⁰⁰ Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî fî tefsîri’l-Kur’ânî’l-‘azîm ve’s-seb’i’l-mesânî* (Beyrût: Dâru İhyai’-türâsî’l-Arabiyyi, ts.), 7/238; el-Münşî, *Nezîlü’t-Tenzîl*, (Melihşah Sultan, 19), 102a.

¹⁰¹ Bk.Çantay, *Kur’ân-i Hakîm ve Meâl-i Kerim*; Altuntaş - Şahin, *Kur’ân-ı Kerim Meâli*; Yıldırım, *Tefsirli Kurân-ı Kerim Meâli*; Mustafa Öztürk, *Nüzul Sırasına Göre Kur’ân-ı Kerim Meal-i-Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), el-En’âm 6/99.

¹⁰² *Kur’ân Mesajı Meal Tefsir*, el-En’âm 6/99.

¹⁰³ Muhammed Fâdıl Sâlih es-Sâmerrâî, *en-Nahvü’l-Arabiyyü* (Beyrut: Daru İbn Kesir, 2019), 2/401-402.

hususdur. Örneğin “Yeterli olmak” manasındaki “كفي” fiilinin faili “ب” harfi cerriyle bitişik gelir ve müteaddî olarak kullanılmaz. Ama “وَكَفَى اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ الْقِتَالَ” “Allah, muharebe (hususunda) müminlere destek oldu. (onlara kafi geldi).”¹⁰⁴ âyetindeki “كفي” fiili iki mefûl alarak müteaddî olarak kullanılmıştır. Bu durumda “الْمُؤْمِنِينَ” birinci, “الْقِتَالَ” ikinci mefûldür. “كفي” fiili bu âyette “وَقَى” “korudu” anlamındadır.¹⁰⁵ Âyetin manası “Allah Mü’minleri savaşta korudu.” şeklindedir. Bu âyet genelde “Allah savaşta mü’minlere yetti.”¹⁰⁶, “Allah, savaşta mü’minlere kâfi geldi.”¹⁰⁷ şeklinde tercüme edilmiştir. Bu âyeti, “Allah Mü’minlere (melekler ve rüzgâr ile) savaşta yardım etti.” şeklinde izah edenler de mevcuttur.¹⁰⁸ Çantay “كفي” fiilin koruma ve destek olma manasını “Allah Muharebe (hususunda) mü’minlere el verdi.” şeklinde yansıtabilmiştir.¹⁰⁹

3.2.5. Edatlar

Edatlar manayı doğrudan etkileyen unsurlardandır. Edatlarla ilgili birçok müstakil eser yazılmış, edatların bildirdiği anlam zenginlikleri müfessirlerin izahları çerçevesinde daha da gelişmiş ve zenginleşmiştir.¹¹⁰ Edatların meâllere etkisiyle ilgili birkaç örnek verilebilir; “لات” edatı mübalağa bildiren nefiy edatıdır. “ليس”ye benzer ve ma’mülleri ism-i zaman olma şartıyla onun gibi amel eder. Ma’mullerden birisi hazf olunur. Genellikle ismi mahzuftur.¹¹¹ Örneğin, “كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ فَنَادَوا وَلَا تَجِئْ مَنَاصٍ” “Biz onlardan önce nice nesilleri helâk ettik. Onlar da feryat ettiler, ama artık kurtuluş zamanı değildi.”¹¹² âyetinde “الناء” “لا” harfi ziyadesiyle hususiyet kazanarak tüm zamanların nefyedilmesi kastedilmiştir. Burada “لات”nın ism-i hazf olunmuştur.¹¹³ Yani helak olan kavimler için herhangi bir zaman dilimde kurtuluş söz konusu değildir. Bu âyete mana

¹⁰⁴ el-Ahzâb 33/25.

¹⁰⁵ Derviş, *İ’râbü’l-Kur’ân*, 7/227.

¹⁰⁶ Yıldırım, *Tefsirli Kurân-ı Kerim Meâli*, e-Ahzâb 33/25.

¹⁰⁷ *Kur’ân-ı Kerim Meâli*, 2008, el-Ahzâb 33/25.

¹⁰⁸ el-Münşî, *Nezîlü’t-Tenzîl*, (Melihşah Sultan, 19), 281a.

¹⁰⁹ Çantay, *Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerim*, el-Ahzâb 33/25, 2/744.

¹¹⁰ es-Sağır, *el-Edevâtü’n-Nahviyye*, 13.

¹¹¹ Hasan bin Kâsım el-Murâdî, *el-Cena’d-Dânî fî hurûfi’l-meânî*, thk. Fahru’d-Dîn Kabâveh - Muhammed Nedîm Fâzıl (Beyrût: Darü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1992), 488.

¹¹² es-Sa’d 38/3.

¹¹³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/918; el-Münşî, *Nezîlü’t-Tenzîl*, (Melihşah Sultan, 19), 300a.

verirken “لات” nin “ليس” ye benzediğini, isminin mahzuf olduğunu ve bütün zaman dilimlerini nefyettiği bilgisini göz nünde bulundurmak gerekir Çantay buraya “Halbuki (o vakit, azabdan kaçış) kurtulma vakti değildi.” anlamını vererek bu edattaki özellikleri meâle yansıtmıştır.¹¹⁴ Bazı meâllerde edatın manası ve belirttiği zaman meâle yansıtılırken, “لات” nin mahzuf olan ismi takdir edilememiştir.¹¹⁵

Lâmu’l-Akibe (ل)’nin bildirdiği mananın tercümeyle yansıtılıp yansıtılmaması âyetlere farklı meâllerin verilmesine sebep olmaktadır. Normalde bu harf illet bildirir. Fakat âkibe manası da ifade edebilir.¹¹⁶ Örneğin, فَأَلْتَقَطَهُ آلُ فِرْعَوْنَ “Nihâyet Firavun ailesi kendilerine düşman ve üzüntü kaynağı olacak olan o çocuğu bulup aldı.”¹¹⁷ âyetindeki “لَيَكُونُ” kelimesindeki lâm lamu âkibedir. Yani Musa, Fravun ve yandaşlarına düşman olacak ve onlarda onu aldıklarından dolayı üzüleceklerdir.¹¹⁸ Zira onlar Musa (as)’ı kendilerine düşman olsun diye almadılar. Fakat sonuç bu şekilde oldu. Buradaki lâm harfine illet manası verdiğimizde “Onlara düşman olması için onu aldı” şeklinde anlamsız bir söz ortaya çıkacaktır. Akıbet anlamında ise, “Onu aldı, ne var ki o onlara düşman oldu” şeklinde makul bir hal alacaktır.¹¹⁹ Bu mana birçok meâle yansıtılırken, bazılarında bu harfin illet bildirme boyutu daha çok ön plana çıkartılmıştır.¹²⁰ Aynı harf الْقِيَمَةِ يَوْمَ كَامِلَةً أَوْزَارَهُمْ كَامِلَةً يَوْمَ الْقِيَمَةِ “Ki kıyamet günü hem kendi veballerini tam olarak yüklensinler.”¹²¹ âyeti ile وَهَذَا حَلَالٌ وَهَذَا حَرَامٌ لِنَقْتَرُوا عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ “Dillerinizin yalan yere vasıflandırdığı geldiği şeyler için: «Şu

¹¹⁴ Çantay, *Kur’ân-i Hakîm ve Meâl-i Kerim*, es-Sa’d 38/3.

¹¹⁵ *Kur’ân-ı Kerim Meâli*, 2008, es-Sâ’d 38/3; Yıldırım, *Tefsirli Kurân-ı Kerim Meâli*, es-Sa’d 38/3.

¹¹⁶ Mustafa el-Galâyîni, *ed-Dürûsü’l-Arabiyye li’l-merhalati’l-i’-dâdiyye* (Beyrût: Mektebetü’l-Asriyye, 2005), 46.

¹¹⁷ el-Kasas 28/8.

¹¹⁸ Münşi, *Nezîlü’t-Tenzîl* (Melihşah Sultan, 19), v.260b.

¹¹⁹ Avnullah Enes Ateş, “Kur’an Çevirilerinde Akıbet Lâmu”, *Tasavvur Tekirdağ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (2021), 177-205.

¹²⁰ “Nihâyet Fravun ailesi kedilerine düşman ve üzüntü kaynağı olacak olan o çocuğu bulup aldı” Bk. *Kur’ân-ı Kerim Meâli*, 2008, el-Kasas 38/8. Hasan Basri Çantay da bu lâma âkibet manasını çok bariz bir şekilde yansıtmıştır. “Bunun üzerine Firavun adamları onu yetik olarak aldılar. Çünkü o, âkibet kendileri için bir düşman ve bir tasa olacak.” Bk. Çantay, *Kur’ân-i Hakîm ve Meâl-i Kerim*, el-Kasas 28/8. Celal Yıldırım “üzülmelerine sebep olsun diye” anlamını vererek illet bildirme boyutunu ön plana çıkarmıştır. Bk. Yıldırım, *Tefsirli Kurân-ı Kerim Meâli*, el-Kasas 28/8.

¹²¹ en-Nahl, 16/25.

*helaldir, bu haramdır» demeyin. Çünkü (bu sûretle) Allaha karşı yalan uydurmuş olursunuz.”*¹²² âyetinde de vardır. Birinci âyetin anlamı şöyledir; onların Kur’ân hakkındaki öncekilerin masalları ifadesi onları hem kendi günahlarını tam olarak yüklenmelerine hem de saptırdıkları insanların günahlarını üstlenmeleri sonucuna götürmüştür.¹²³ İkinci âyetteki “لَمَّا تُصِفْ” kelimesindeki lâm harfi lâm-ı akibedir.¹²⁴ Buna göre âyete “Dillerinizin yalan yere vasıflandırması neticesinde şu helaldir şu haramdır demeyin” şeklinde anlam vermek daha isabetli olacaktır.

3.2.6. Zamirlerin Mercii

Arapça gramer yapısı içinde zamirin mercii meselesi oldukça belirleyici bir konudur. Zamirin râci olduğu ismin doğru tespit edilmesi, mananın da doğru verilmesine imkân verecektir. Ancak zamirin birden çok kelimeye mercii olabilecek şekilde gelmesi, hem tefsirde hem de meâlde bir tercih yapmayı zorunlu kılmaktadır.¹²⁵ Zamirlerin merciiini belirlemede tefsirlerdeki izahlar bu tercih konusunda mütercime alternatifleri görme ve onlardan birini tercih etmede kolaylık sağlayacaktır.

Örneğin, (Hûd, 11/46) âyetinde “إِنَّهُ” daki zamir çoğu Meâlde Nuh'un oğluna veya onun yaptığı şeye döndürülmüştür. Buna göre meâl şöyledir; (Allah da şöyle) buyurdu: «Ey Nuh, o kat'iyyen senin ailenden değildir. Çünkü onun işlediği salih olmayan (kötü) bir iştir.¹²⁶ Birçok meâlde bu tercüme tercih edilmiştir.¹²⁷ Osmanlı müfessirlerinden Münşî zamiri yakına değil de uzağa, Nuh'un oğlu için bağışlanma isteğine döndürmektedir ki önceki âyetlerde Nuh oğlunun ailesinden olduğu söylemiş ve onun kurtulmasını talep etmişti. Bu tercihe göre mana şöyledir: “Ey Nuh o senin ailenden değildir ve

¹²² Nahl, 16/116.

¹²³ Münşî, *Nezîlü't-Tenzîl*, (Melihşah Sultan, 19), 180b.

¹²⁴ Münşî, *Nezîlü't-Tenzîl*, (Melihşah Sultan, 19), 187a.

¹²⁵ Enes Kılıçkeser - Şükrü Şirin, “Elmalılı Tefsirinde Zamirlerin Mercii Meselesi”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 8/1 (2024), 240-258.

¹²⁶ Hûd, 11/46,

¹²⁷ Çantay, *Kur’ân-i Hakîm ve Meâl-i Kerim*, Hûd 11/46; Altuntaş - Şahin, *Kur’ân-ı Kerim Meâli*, Hûd 11/46; Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur’ânı Kerimin Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985), Hûd 11/46.

senin onun kurtuluşunu istemen uygun bir iş değildir.”¹²⁸ Bu tercihi “فَلَا تَسْتَأْنِ مَا لَيْسَ”¹²⁹ âyeti destekler. Bu özgün mana, incelenen yaygın meâllerin çoğunda doğrudan metne yansıtılmamış olsa da, Öztürk meâlinin dipnotunda bu manaya işaret etmiştir.¹³⁰

Fetih sûresindeki وَتَعَزَّوْهُ وَتَوْقَرُوْهُ وَتُسَبِّحُوْهُ (Fetih 48/9) âyetindeki zamirlerin mercii konusunda ihtilaf edilmiştir. Tercih edilen, zamirlerin Allah lafzına dönmesidir.¹³¹ Bu durumda “وَتَعَزَّوْهُ” Allah’a (onun dinine) yardımcı olmak, “وَتَوْقَرُوْهُ” Allah’a ta’zim ve saygı, anlamında, “وَتُسَبِّحُوْهُ” ise Allah’ı tesbih etmek anlamında olur. Zira tesbih sadece Allah için olacağı aşikârdır. Böyle bir durumda zamirlerin mercii zaruret olmadıkça parçalamak, ayırmak uygun değildir.¹³²

3.3. Belâgat İlminin Meâl Yazımına Katkısı

Belâgat, Kur’ân’ın i’câzını temellendiren, ilahî kelâmın ihtiva ettiği edebî incelikleri ve veciz anlatım esaslarını gün yüzüne çıkaran temel bir disiplindir.¹³³ Kur’ân’ın Arapça nüzulü onun doğru anlaşılmasında teşbih, kinaye, istiare ve mecaz gibi edebî sanatları içeren belâgat ilmiyle zorunlu bir ilişki kurmasını gerekli kılar.¹³⁴ Müfessir ve mütercimler için vazgeçilmez bir rehber olan bu ilim; meânî, beyân ve bedî’ dalları¹³⁵ aracılığıyla hem kaynak dilin hem de hedef dilin belâgatine vakıf olmayı gerektirir. Neticede belâgat, Kur’ân tefsiri ve meâl çalışmalarında edebî derinliğin muhafazası ve anlamın isabetle aktarılması noktasında merkezî bir rol ifa eder.¹³⁶

¹²⁸ el-Münşî, *Nezîlü’l-Tenzîl*, (Melihşah Sultan, 19), 153a-154b.

¹²⁹ Hûd, 11/47.

¹³⁰ Nüzul Sırasına Göre Kur’ân-ı Kerim Meali, 329.

¹³¹ Çantay, *Kur’ân-i Hakîm ve Meâl-i Kerim*, 3/921.

¹³² Fâzıl Salih es-Sâmerrâi, *Esiletün Beyâniyyetün fi’l-Kur’âni’l-Kerîm* (Beyrût: Dâru İbn Kesîr, 2013), 3/102.

¹³³ Seyyid Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhirü’l-belâğa fi’l-meânî ve’l-beyân ve’l-bedî’* (Beyrut: el-Mektebetü’l-Asriyye, 1999), 13.

¹³⁴ Muhamed Rıf’at Ahmet Zencîr, *Mebâhis fi’l-Belâğa ve İ’câzi’l-Kur’ân’il-Kerîm* (Dubai: Hükümetü Dubai, 2007), 22-23.

¹³⁵ Hâşimî, *Cevâhirü’l-belâğa*, 16.

¹³⁶ Süleyman Koçak, “Kur’an Deyimlerinde Teşbihin Genel Özellikleri”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 7/4 (2007), 341-370.

3.3.1.Meânî İlmi

Meânî ilmi, sözün muktezâ-i hâle uygunluk şartlarını ve ilkelerini inceleyen ilim dalıdır.¹³⁷ Meânî ilminin konularından biri haberî ve inşâî cümlelerdir. Her bir cümlemin birçok kullanım maksadı bulunmaktadır.¹³⁸ Bunları bilmek Kur'ân tercüme ve meâllerini etkileyen unsurlardandır.

3.3.1.1. Emir Fiilin Kullanım Maksatları

İnşâî cümlelerden olan emir, genelde vucûp bildirir. Yani emredilen işin yapılmasını gerekli kılar.¹³⁹ Fakat emir bazı belâğî maksatlarla başka manalar için kullanılabilir. O manalardan biri ibâhadır.¹⁴⁰ Örneğin, فَالآنَ بَاشِرُوهُمْ وَابْتَغُوا (Fetih 48/9) مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ (Fetih 48/9) âyetinde dört emir fiil kullanılmıştır. Bu emirlerin tamamı ibâha anlamındadır.¹⁴¹ Bu âyet genelde “Artık eşlerinize yaklaşın ve Allah'ın sizin için yazıp takdir etmiş olduğu şeyi arayın. Şafağın aydınlığı gecenin karanlığından ayırt edilinceye kadar yiyin, için.” şeklinde tercüme edilmiştir.¹⁴² Âyetteki emir fiillere ibâha anlamı veren mütercimler de vardır. Örneğin Öztürk “Artık bundan böyle (ramazan ayının gecelerinde de) karılarınızla ilişkiye girebilir ve Allah'ın size tanıdığı bu imkandan/ruhsattan faydalanabilirsiniz. Tan yerinin aydınlığı gecenin karanlığından iyice ayrılincaya kadar yiyip içebilirsiniz.” şeklinde emir fiillere ibaha manasını vermiştir.¹⁴³

3.3.1.2. İstifhâmın Kullanım Maksatları

İstifhâm, bilinmeyen bir şeyi bilme talebine denir. Birçok edat kullanılır ve her bir edatın kendine hâs bir anlamı vardır.¹⁴⁴ İstifhâmın belâgat ilmiyle

¹³⁷ Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Muhammed es-Sekkâkî, *Miftâhü'l-Ulûm*, thk. Abdulhamîd Hindavî (Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2014), 247; el-Hatîb el-Kazvîni, *el-Îzâh fî ulûmi'l-belâğa* (Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 23; el-Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa*, 46.

¹³⁸ Ali Bulut, *Belâgat Meânî - Beyân - Bedî'* (İstanbul: İfav, 2020), 103.

¹³⁹ Zekiyyüddîn Şa'bân, *Usûlü'l-fihhi'l-İslâmiyye* (İstanbul: el-Mektebetü'l-Hanefiyye, ts.), 310; Yunus Apaydın, *İslam Hukuk Usûlü* (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2016), 253.

¹⁴⁰ es-Sekkâkî, *Miftâhü'l-Ulûm*, 428; el-Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa*, 71.

¹⁴¹ Endelüsî, *el-Bahru'l-Muhîd*, 2/56-57.

¹⁴² Çantay, *Kur'ân-i Hakîm ve Meâl-i Kerim*, el-Bakara 2/187; Yıldırım, *Tefsirli Kurân-ı Kerim Meâli*, el-Bakara 2/187; *Kur'ân-ı Kerim Meâli*, 2008, el-Bakara 2/187.

¹⁴³ *Nüzul Sırasına Göre Kur'ân-ı Kerim Meali*, el-Bakara 2/187.

¹⁴⁴ Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa*, 78.

irtibatı, istifhâmın bilinmeyen bir şeyi öğrenmeyi talep etme maksadının dışında farklı maksatlar için kullanılmasıdır. Bu maksatlar mevcut karinelere ve bağlamdan anlaşılır.¹⁴⁵ Bu maksatların göz önünde bulundurulması meâl yazımında göz önünde bulundurulmalıdır. Örneğin, *هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ* (er-Rahmân 55/60) âyetindeki istifhâm nefy ve inkar içindir. Buradaki “إِلَّا” hasır içindir.¹⁴⁶ Bu âyet Türkçe meâllere şu şekillerde yansımıştır. “iyiliğin karşılığı yalnız (ancak) iyiliktir”¹⁴⁷, “iyiliğin karşılığı da ancak işte böyle iyiliktir”¹⁴⁸, “İyiliğin Karşılığı iyilikten başka bir şey olabilir mi?”¹⁴⁹, “İyiliğim mükafatı iyilikten başka mıdır?”¹⁵⁰, “Tevhide iman ve bu imana yaraşır güzellikte işler yapmanın karşılığı cennet değil de nedir?”¹⁵¹ “İyiliğin mükâfatı, iyilikten başka mıdır?, -elbette değildir.”¹⁵² Hamîdullah’ın hazırladığı Fransızca tercüme ise “Ne Yani! İyiliğin iyilikten başka bir ödülü/karşılığı var mıdır?”¹⁵³ Yukarıda bir kısmını verdiğimiz meâllerin ortak yönü, iyiliğin karşılığın iyilik olduğu fikrini vermesidir. Bu meâllerden bir grubu, istifham formatını korumadan manayı vermeye çalışırken bir grup ise istifhâm formatını koruyarak manayı vermeye çalışmıştır. Bu meâller içinde özellikle Çantay, Bilmen, Hamidullah, ve Öztürk’ün meâlleri istifhâmın hem belâği maksadını hem de hasır manasını yansıtabilmişlerdir.

3.3.1.3. Müsned ve Müsnedün İleyhin Durumları

Meânî ilminin en önemli konularından biri, cümlelerin vazgeçilmez iki unsur olan müsned ve müsnedün ileyh konusudur. Müsned ve müsnedün ileyh bazı belâği maksatlarla öne geçebilir, hafzedilebilir, marife veya nekra olarak kullanılabilir. Her bir halin bilinmesi metni doğru anlamaya yardımcı olur. Aynı durum meâller için de geçerlidir. Örneğin, Müsned takdimini gerektirecek bir

¹⁴⁵ Hâşimî, *Cevâhirü’l-belâğa*, 83.

¹⁴⁶ Derviş, *İ’râbü’l-Kur’ân ve Beyânühü*, 9/416; el-Hâşimî, *Cevâhirü’l-belâğa*, 83.

¹⁴⁷ Yıldırım, *Tefsirli Kurân-ı Kerim Meâli*, er-Rahmân 55/60; *Kur’ân-ı Kerim Meâli*, 2008, er-Rahmân 55/60.

¹⁴⁸ *Kur’an Yolu Meâli*, çev. Hayrettin Karaman vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018), er-Rahmân 55/60.

¹⁴⁹ *Kur’an Mesajı Meal Tefsir*, er-Rahmân 55/60.

¹⁵⁰ Çantay, *Kur’ân-i Hakîm ve Meâl-i Kerim*, er-Rahmân 55/60.

¹⁵¹ *Nüzul Strasına Göre Kur’ân-ı Kerim Meali*, er-Rahmân 55/60.

¹⁵² Bilmen, *Kur’ânı Kerimin Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, 1/el-Rahmân 55/60.

¹⁵³ *Le Saint Coron*, çev. Muhammed Hamidullah (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012), er-Rahmân 55/60.

durumda öne geçer. O gerekçelerden biri de tahsis manasıdır.¹⁵⁴ لِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَٱلْاَرْضِ وَمَا فِيْهِنَّ âyetinde müsned olan “لِلّٰهِ” lafzı, tahsis manasını bildirmek için takdim etmiştir.¹⁵⁵ Bu sebeple âyete bu istikamette “Göklerin, yerin ve bunlardaki her şeyin hükümrânlığı yalnızca Allah'ındır.”¹⁵⁶ anlamının verilmesi daha isabetlidir.

3.3.1.4. Kasr Üslûbû

Kasr, Bir meselenin veya durumun özel bir yolla bir şeye tahsis edilmesi veya kelimada zikredilenin hususun sabit olup gerçekleştiğini, zikredilmeyenler için gerçekleşmediğini bildirme yöntemidir. Kasr yapmanın birçok yolu vardır. O yollarından biri de “إِنَّمَا” edatıdır. Örneğin, ¹⁵⁷إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ âyetinde kasr anlamı mevcuttur.¹⁵⁸ Bu âyetteki kasr, kasr-ı idâfîdir. Kasrın bu çeşidinde, zikredilenlerin dışındakilerin tamamı nefyedilmez.¹⁵⁹ Ama maksûr (tahsis edilen mana) maksurun aleyhe izafe edilir. Onun ayırt edici özelliği olur. Allah'tan korkma işi alimlere kasredilmiştir. Ama alimlerin dışındakiler Allah'tan korkmaz anlamı mevcut değildir. Bu manayı yansıtmak için meâllerde “gerçek manada”¹⁶⁰, “hakkiyla”¹⁶¹, “ancak”¹⁶², “başkası değil”¹⁶³ ifadeleri tercih edilmiştir. Bunlar içerisinde “gerçek manada” ve “hakkiyla” ifadeleri kasr üslûbüne uygun iken, “ancak”, “başkası değil” gibi tercümeler âlimlerin dışındaki insanların Allah'tan korkmadığı düşüncesi ve sonucuna götürebilir.

3.3.2. Beyân İlmi

Beyân ilmi, bir mananın hakikat, teşbih, mecâz ve kinaye gibi farklı yöntemlerle nasıl açıkça ifade edileceğini inceleyen ilimdir.¹⁶⁴ Kur'ân'daki ilahî

¹⁵⁴ el-Mâide 6/120.

¹⁵⁵ Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa*, 136.

¹⁵⁶ *Kur'ân-ı Kerim Meâli*, 2008, el-Mâide 5/120.

¹⁵⁷ el-Fâtır 35/28.

¹⁵⁸ Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa*, 165-168.

¹⁵⁹ Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa*, 170.

¹⁶⁰ *Nüzul Strasına Göre Kur'ân-ı Kerim Meali*, el-Fâtır 35/28.

¹⁶¹ *Kur'an Mesajı Meal Tefsir*, el-Fâtır 55/28.

¹⁶² Çantay, *Kur'ân-i Hakîm ve Meâl-i Kerim*, el-Fâtır 35/28; *Kur'an Yolu Meâli*; *Kur'an Yolu Meâli*, el-Fâtır 35/28.

¹⁶³ *Le Saint Coron*, el-Fâtır 35/28.

¹⁶⁴ Sekkâki, *Miftâhü'l-Ulûm*, 249; el-Kazvîni, *el-îzâh*, 163.

maksatlar bu edebi sanatlar üzerine bina edildiği için, hem müfessirlerin hem de mütercimlerin bu inceliklere vakıf olması zorunludur. Meâl yazımında söz konusu sanatların manaya kattığı derinliğin yansıtılması, çeviriyi lafzî tercümenin kuruluşundan ve anlam daralmasından koruyacaktır.

3.3.2.1 Teşbih

Kur'ân-ı Kerim'in üslubunda teşbih sanatı, mesajın doğru anlaşılması ve muhatap üzerinde istenen etkinin bırakılması için vazgeçilmez bir unsurdur. Kur'ân teşbihleri, sadece fazladan bir açıklama değil, anlamın kendisidir. Gizli olanı açığa çıkarır, soyutu somutlaştır ve manalara açıklık kazandırır.¹⁶⁵ Bu yüzden teşbihin unsurlarının ve her bir unsurun karşılığının doğru olarak belirlenmesi gerekir. Bu konudaki eksiklik manayı doğrudan etkileyecektir. Örneğin, *وَاضْرِبْ لَهُم مَّثَلَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَا أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ فَأَصْبَحَ هَشِيمًا تَذْرُوهُ الرِّيحُ* “Onlara dünyâ hayatının misâlini ver. (O), gökden indirdiğimiz bir su gibidir ki bununla yer (yüzünün) nebatı birbirine karışmış, en nihayet (o nebat) kuru bir çöp kırıntısı haline gelip rüzgârlar onu savuruvermiştir.”¹⁶⁶ Bu âyetteki teşbih çeşidi teşbih-i temsîlidir. Teşbih-i temsîlî, vech-i şebahi müfred olmayıp, iki ya da daha fazla vasıftan çıkarılmış bir tablo olan teşbihtir.¹⁶⁷ Normal şartlarda “ك” teşbih edatı müfred bir şeyin yine müfred bir şeye benzetilmesi durumunda kullanılır. Fakat müşebbeh bih (kendisine benzetilen) eğer tek bir şey değil de mürekkebi yani birçok unsurdan oluşan bir şey ise, bu durumda müfred bir şeye benzetilmesi mümkün değildir. Kazvîni’ye göre bu âyette dünya hayatının suya benzetilmesi murad edilmemiştir. Dünyâ hayatı; güzelliği, sevinci, fani olup yok oluşuyla, yeşeren, kabaran ve sonra rüzgarın esmesiyle yok olup giden bitkilere benzetilmiştir.¹⁶⁸ Bu izahlar çerçevesinde meâllere bakılınca görülen farklılıkların temel sebebi, teşbih sanatının bu özelliğine ve manadaki bu inceliğe dikkat edilip edilmemesidir. Yukarıdaki verilen meâlde müfred bir unsurun yine müfredde teşbihi yani dünyanın suya benzetilmesi söz konusudur.¹⁶⁹ Ama “(Dünya hayatı) gökten yağdırdığımız yağmur sebebi ile yeryüzü bitkilerinin boy verip birbirine

¹⁶⁵ Kazvîni, *el-îzâh*, 166-167; Bulut, *Belâgat*, 208.

¹⁶⁶ el-Kehf 18/45.

¹⁶⁷ Ahmed Matlûb, *Mu'cemu mustalehâtu'l-belâğa ve tetavûruhâ* (Beyrut: Dâru'l-'Arabîyeti li'l-Mevsû'ât, 2006), 2/185.

¹⁶⁸ Kazvîni, *el-îzâh*, 180.

¹⁶⁹ Çantay, *Kur'ân-i Hakîm ve Meâl-i Kerim*, el-Kehf 18/45.

karişması, fakat sonunda bütün bu canlılığın; rüzgârın savurduğu kuru bir çer-çöpe dönmesi gibidir.” şeklindeki meâlde bir hâlin diğer bir hâle benzetilmesi söz konusudur.¹⁷⁰ Âyete teşbih-i temsiliye uygun anlam verilmiştir. Benzer manayı başka meâllerde görmek mümkündür.¹⁷¹

3.3.2.2. Kinâye

Kinâye, aslî manayı kastetme imkânının bulunmasıyla beraber, manasının lâzımı kastedilen lafızdır. Başka bir ifadeyle kinaye, hakikî manayı düşünmeye engel olacak bir karine bulunmamak şartıyla, bir sözü gerçek manasına da gelebilmek üzere, onun dışındaki bir mana için kullanmaktır.¹⁷² Kinayede çoğunlukla bir kavramın, kendisiyle doğrudan ilişkili şeylerle somutlaştırılarak veya resmedilerek anlatılması söz konusudur. Yani, herhangi bir fiil, isim veya sıfatın, doğrudan kendisi değil de onun zihnî veya görsel tasviri kinâye üslubuyla anlatılır.¹⁷³ Örneğin, *وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَجِيزِ قُلْ هُوَ أَذَىٰ فَاعْتَزِلُوا الْيَسَاءَ فِي الْمَجِيزِ وَلَا تَقْرَبُوهُ حَتَّىٰ يَطْهَرَ* “Sana kadınların ay hâlini sorarlar. De ki: “O bir ezadır (rahatsızlıktır). Ay hâlinde kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın.”¹⁷⁴ Bu âyetteki “وَلَا تَقْرَبُوهُ” ifadesi cinsel beraberlikten kinaye olup, “onlarla beraber olmayın” demektir.¹⁷⁵ Bu bölüm genellikle “onlara yaklaşmayın” şeklinde tercüme edilmiştir.¹⁷⁶ Bu ifade Türkçede “cinsel ilişkide bulunmayın” olarak anlaşılabileceği için problem teşkil etmez. Bazı meâllerde ise, kinâyenin var olduğunu açık bir şekilde göstermek için “cinsel ilişkiye girmek için yaklaşmayın” şeklinde anlam verilmiştir.¹⁷⁷

3.3.2.3. İstiâre

İstiâre, bir kelimenin, müşabehet (benzerlik) alakasıyla ve aslî manasının kastedilmesine mâni bir karinenin varlığı sebebiyle kendi hakikî manasının

¹⁷⁰ Kur’ân-ı Kerim Meâli, 2008, el-Kehf 18/45.

¹⁷¹ Nüzul Sırasına Göre Kur’ân-ı Kerim Meali, el-Kehf 18/45.

¹⁷² Cürcânî, *Delâilü'l-İcâz Sözü Dizimi ve Anlambilim*, 76; el-Kazvînî, *el-îzâh*, 456.

¹⁷³ Menderes Coskun, “Kinayenin Belâgat Kitaplarındaki Seyri ve Onu Yeniden Anlama ve Sunma Denemesi”, *Biliş Sosyal Bilimler dergisi* 44 (2008), 63-68.

¹⁷⁴ el-Bakara 2/222.

¹⁷⁵ Muhammed Ali es-Sâbüni, *Saffetü't-Tefâsîr* (Beyrut: Dâru'l-Kur'âni'l-Kerîm, 1981), 1/143.

¹⁷⁶ Çantay, *Kur’ân-i Hakîm ve Meâl-i Kerim*, el-Bakara 2/222; Yıldırım, *Tefsirli Kurân-ı Kerim Meâli*, el-Bakara 2/222; Kur’ân-ı Kerim Meâli, 2008, el-Bakara 2/222.

¹⁷⁷ Nüzul Sırasına Göre Kur’ân-ı Kerim Meali, el-Bakara 2/222.

dışında kullanılmasıdır. Yani istiârede bir kelimenin manası geçici olarak alınıp başka bir kelime için kullanılmaktır.¹⁷⁸ Örneğin *كُلَّمَا أَوقَدُوا نَارًا لِلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا اللَّهُ* “Her ne zaman savaş için bir ateş yakmışlarsa, Allah onu söndürmüştür.”¹⁷⁹ âyetindeki “أَوْقَدُوا نَارًا” ve “أَطْفَأَهَا اللَّهُ” ifadelerinde istiâre vardır. Tefsirlerde onların ateş yakması, Allah Resulüne ve inanlara hile kurmak maksadıyla fitne çıkarmaktan, Allah’ın onların ateşini söndürmesi de onların tuzaklarının boşa çıkarılmasından istiâre olarak izah edilmiştir.¹⁸⁰ Tahir b. Âşur bu istiârede, sönme tehlikesi içerisinde olan ateşi yakmak için bir çaba gayret içerisinde olan kişinin hâlinin savaş için hazırlık yapan kişinin hâline benzetildiğini söyler.¹⁸¹ İşte tüm bu manaların meâle yansıtılması büyük bir incelik ister. Genellikle meâller âyetteki ateş yakma ve söndürme lafızlarını muhafaza etmişlerdir.¹⁸² Öztürk “ateş yakmayı” “savaş ve çatışma çıkarma teşebbüsü”, ateşin sönmesini ise “düşmanları bertaraf etme” şeklinde anlamlandırmıştır.¹⁸³ Hangi meâl isabetlidir? Sorusuna cevap vermek gerçekten güçtür. Zira Öztürk’ün tercümesi, doğrudan âyetin kastettiği manayı aktarırken, âyetteki istiâre sanatını ortadan kaldırılmaktadır. Diğer mâllerde ise ateş yakma ve söndürme lafızları muhafaza edilerek istiâre sanatının temel unsurları muhafaza edilmiştir. Bu durumda bu lafızlarda bir benzetmenin varlığını fark edemeyen okuyucu, âyeti lafzî manasıyla anlamakla yetinmiş olacaktır. Türkçe sözlükler incelendiğinde “ateş” kelimesi sadece lafzî manada kullanılmamış, birçok mecâzi manada kullanılmıştır. O manalardan bir kısmı savaş ve fitne çıkarmakla ve savaşın sona ermesiyle alakalıdır.¹⁸⁴ Bu durumda meâllerin ateşin yanması ve söndürülmesin savaşla irtibatı kurularak verilmesi daha uygun olacaktır.

¹⁷⁸ Sa’dü’l-Dîn Mesûd bin Ömer et-Taftâzânî, *el-Mutavvel: Şerhü Telhîsi Miftâhi’l-Ulûm* (Beyrut: Darü’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1971), 578; Mesûd b. Ömer et-Taftâzânî, *Muhtasarü’l-Meânî* (Karaçi: el-Mektebetü’l-Büsrâ, 2010), 1/95.

¹⁷⁹ el-Mâide 5/64.

¹⁸⁰ Münşî, *Nezîlü’t-Tenzîl*, (Melihşah Sultan, 19), 87a.

¹⁸¹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 6/251.

¹⁸² Yıldırım, *Tefsirli Kurân-ı Kerim Meâli*, el-Mâide 5/64; *Kur’ân-ı Kerim Meâli*, 2008; *Kur’an Yolu Meâli*, el-Mâide 5/64.

¹⁸³ *Nüzul Sırasına Göre Kur’ân-ı Kerim Meali*, el-Mâide 5/64.

¹⁸⁴ Hasan Eren vd. (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basın Evi, 1988), “Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük”, “Ateş”, 1/100-103; Mehmed Doğan (İstanbul: Bahar Yayınları, 1994), “Temel Büyük Türkçe Sözlük”, “Ateş”, 44-45.

İstiâre sanatının yer aldığı âyetlerden biri de وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْ كُلَّ الْبَسْطِ “Elini boynuna bağlı olarak asma Onu büsbütün de açıp saçma.”¹⁸⁵ âyetidir. Bu âyetle eli boynuna bağlandığından hareket edemeyen kişinin durumu, mal sahibi olduğu halde infak etmeyerek cimrilik yapan kişinin durumuna benzetilmiştir.¹⁸⁶ Âyetle duyu organlarla hissedilen bir şeyle akılla idrak edilen bir şey için istiâre yapılmıştır. Zira cimrilik insanı harcamaktan alıkoyan bir içgüdü veya dürtüdür. Allah bu âyetle eli zikretti çünkü verme el ile olur.¹⁸⁷ Âyetin bu maksadı meâllere dilin imkân verdiği ölçüde istiâre sanatı korunarak aktarılmalıdır. O tercümelerden biri, “Eli sıkı, cimri birisi olma, ama hepten savurganlık da yapma” şeklindedir.¹⁸⁸ Nitekim Türkçede “eli sıkı olmak” ifadesi cimrilik ve çok tutumlu olmak anlamlarında kullanılmaktadır.¹⁸⁹ Bu ifade ile istiâre sanatı kısmen korunmuş, “cimrilik yapma” denilerek Türkçe karşılığı verilmiştir.

3.3.3. Bedî İlmi

Bedî ilmi, sözü lafız ve mana yönünden güzelleştirme kaidelerini inceleyen disiplindir. Bu ilmin kapsamındaki edebî sanatların bir kısmı doğrudan manaya, bir kısmı ise lafza yöneliktir.¹⁹⁰ Manaya yönelik sanatlarda temel amaç anlamı güzelleştirmek olup lafzın tezyini ikinci plandadır. Lafza yönelik sanatlarda ise öncelik lafızdadır; mananın güzelleşmesi ancak ikincil bir unsur olarak söz konusu olabilir.¹⁹¹

Bedî sanatlarından biri tevriyedir. Tevriye, yakın ve uzak olmak üzere iki manası bulunan bir lafzın, ilk anda anlaşılan yakın manasını değil de uzak manasını kastetmektir.¹⁹² Örneğin, “قَالَ أَوْسَطُهُمْ أَلَمْ أَقُلْ لَّكُمْ لَوْلَا تُسَبِّحُونَ” “Onların en aklı-selim sahibi olanı, "Ben size 'Rabbinizi tespih etseydiniz ya! dememiş miydim?"

¹⁸⁵ el-İsrâ 17/29.

¹⁸⁶ Ahmed b. Muhammed es-Sâvî, *Haşiyetüs-Savi alâ Tefsiril-Celaleyn* (Beyrût: Dâru'l-Cil, ts.), 2/320.

¹⁸⁷ Münşî, *Nezîlü't-Tenzîl* (Melihşah Sultan, 19), 190a.

¹⁸⁸ *Nüzul Strasına Göre Kur'ân-ı Kerim Meali*, el-İsrâ 17/29.

¹⁸⁹ Doğan, “Temel Büyük Türkçe Sözlük”, “El”, 220.

¹⁹⁰ Kazvîni, *el-îzâh*, 255.

¹⁹¹ Bulut, *Belâgat*, 374.

¹⁹² Taftâzânî, *el-Mutavvel: Şerhü Telhîsi Miftâhî'l-Ulûm*, 652; el-Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa*, 300.

dedi.”¹⁹³ âyetinde gecen “أَوْسَطُ” kelimesi normalde “ortanca” anlamında olmasına rağmen aynı kelimenin uzak manası olan “adil ve dengeli olmak” kastedilmiştir. Zemahşerî bu âyeti bu şekilde anlamıştır.¹⁹⁴ Nitekim bazı meâllerde bu kelime “aklıselim olan”¹⁹⁵ veya “aklı başında birisi”¹⁹⁶ olarak tercüme edilmiştir. “En uygun düşeni”¹⁹⁷ şeklindeki meâl tevriye sanatını tam olarak yansıtamamıştır. Çantay bu kelimeye “Ortancaları” anlamını vererek tevriye sanatını meâle yansıtamamış, lafzî delaletle yetinmiştir.¹⁹⁸

Bedî’ sanatlarından biri de müşâkaledir. Bu sanat, bir şeyi kendi lafzının yerine sohbette bahsi geçen başka bir lafızla zikretmek şeklinde tarif edilir.¹⁹⁹ Yani bir kelimenin ilk geçtiği anlamından farklı bir anlamda, sırf lafzî uyum için tekrar edilmesidir. Mesela, birisi “Sen bana taş atarsan, ben de sana taş atarım” dediğinde ikinci taş atma karşılık verme anlamındadır. Örneğin, صِبْغَةَ اللَّهِ “Biz, Allah'ın boyasıyla boyanmışızdır. Boyası Allah'inkinden daha güzel olan kimdir? Biz ona ibadet edenleriz” (deyin).”²⁰⁰ âyetindeki “صِبْغَةَ اللَّهِ” ifadesinden kasıt, Allah'ın insanları fitri olarak yarattığı din ve dünyaya gelen çocuğun temizliğidir. Âyette “صِبْغَةَ” kelimesi müşakele yoluyla kullanmıştır. Çünkü Hristiyanlar doğan çocukları ma'muriyye diye isimlendirilen sarı bir suya daldırıyorlar ve böylelikle çocuklarının günahlardan temizlendiğini ve Hristiyan olduklarını iddia ediyorlardı.²⁰¹ Öztürk bu manayı meâline yansıtmıştır.²⁰²

Nefyü’ş-şey bi îcâbihi sanatı da bedî’ sanatlarındadır. Bu sanat, bir mesele nefyedilirken aynı zamanda o nefyin gerektirdiği şeyinde nefyedilmesi²⁰³ veya

¹⁹³ el-Kalem 68/28.

¹⁹⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/1131.

¹⁹⁵ *Kur’ân-ı Kerim Meâli*, 2008, el-Kalem 68/28; *Kur’an Mesajı Meal Tefsir*, el-Kalem 68/28.

¹⁹⁶ *Nüzul Sırasına Göre Kur’ân-ı Kerim Meali*, el-Kalem 68/28; *Kur’an Yolu Meâli*, el-Kalem 68/28.

¹⁹⁷ Yıldırım, *Tefsirli Kurân-ı Kerim Meâli*, el-Kalem 68/28.

¹⁹⁸ Çantay, *Kur’ân-i Hakîm ve Meâl-i Kerim*, el-Kalem 68/28.

¹⁹⁹ Hâşimî, *Cevâhirü’l-belâğa*, 309.

²⁰⁰ Bakara, 2/138.

²⁰¹ Münşî, *Nezîlü’t-Tenzîl*, (Melihşah Sultan, 19), 20a.

²⁰² *Nüzul Sırasına Göre Kur’ân-ı Kerim Meali*, el-Bakara 2/139. O şu şekilde meâl verir: “(Ey Müminler) Deyin ki: Biz (Vaftiz suyuyla değil) Allah'ın fitratımıza nakşettiği tevhit inancıyla arınmış, yunup yıkanmışız. Allah'ın mazhar kıldığı ”

²⁰³ Hâşimî, *Cevâhirü’l-belâğa*, 315.

lafzın zahirinin olumlu, batınının ise olumsuz olması olarak tanımlanmıştır.²⁰⁴ Bu sanat âyetin manasını etkileyen anlam incelikleri taşımaktadır. Örneğin, *يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَافًا* "Onlar insanlardan yüzüstlük edip de (bir şey) istemezler."²⁰⁵ âyetindeki "إِلْحَافًا" kelimesi, mecâzen ihtiyacı olmadığı halde istediği şeye ısrarla yapışan kimse için kullanılmaktadır. Burada asıl anlatılmak istenen istemenin tamamıyla nefyedilmesidir. Yoksa yüzüstlük etmeden istemenin olabileceğini anlatmak değildir.²⁰⁶ O yüzden meâllerin bir kısmında bu nefy dikkate alınarak "Onlar kimseye el açmazlar" şeklinde mana verilmiştir.²⁰⁷ Bazı meâller zahiri manayı tercümeyle yansıtmıştır. O manalardan bir kısmı şu şekildedir: "İnsanlardan yüzüstlük ederek bir şey istemezler"²⁰⁸, "İnsanlardan arsızca bir şey istemezler"²⁰⁹, "insanlardan arsız bir şekilde istemekten kaçınırlar"²¹⁰ Bu meâller onların istemelerini tamamen nefyetmiyor, fakat yüzüstlük ederek istemeyle sınırılıyor. Bu onların yüzüstlük olmaksızın isteyebilecekleri anlamına gelir ki bu, zikredilen bedî sanatı gereği uygun değildir.

Sonuç

Meâl kelimesinin kökenindeki "evl" (dönmek/ıslah etmek) ve "eksiltmek" anlamları, yapılan her tercümenin ilahi kelamın tüm boyutlarını kapsayamayacağını peşinen kabul etmektir. Bu sebeple meâl, "Kur'ân ne söylüyor?" sorusunun yanında "niçin söylüyor?" sorusuna da lugavî tefsirler ışığında cevap aramalıdır. Klasik tefsirlerde yer alan dil merkezli açıklamalar, meâl yazarı için bir metodolojik zemin sunar. Bu dilbilimsel verilerin ihmal edildiği meâller, âyetlerin çok boyutlu anlam dünyasını daraltma ve hatta hatalı yorumlara yol açma riski taşımaktadır.

Bu çalışma meâl yazım sürecinin sadece bir dilden diğerine yapılan teknik bir aktarım olmadığını, aksine Arap dilinin derinliklerine ve klasik tefsir geleneğinin lugavî birikimine dayanan, yüksek düzeyde ilmî bir yorum faaliyeti

²⁰⁴ Matlûb, *Mu'cemu mustalehâtü'l-belâğa ve tetavûruhâ*, 3/332.

²⁰⁵ el-Bakara 2/273.

²⁰⁶ Münşî, *Nezîlü't-Tenzîl*, (Melihşah Sultan, 19), 41b.

²⁰⁷ *Nüzul Strasına Göre Kur'ân-ı Kerim Meali*, el-Bakara 2/273.

²⁰⁸ Çantay, *Kur'ân-i Hakîm ve Meâl-i Kerim*, el-Bakara 2/273; Yıldırım, *Tefsirli Kurân-ı Kerim Meâli*, el-Bakara 2/273.

²⁰⁹ *Kur'ân-ı Kerim Meâli*, 2008, el-Bakara 2/273.

²¹⁰ *Kur'an Mesajı Meal Tefsir*, el-Bakara 2/273.

olduğunu ortaya koymaktadır. Kur'ân-ı Kerim'in "apaçık bir Arapça" ile indirilmiş olması, onun anlam dünyasının ancak sarf, nahiv ve belâgat gibi dil ilimlerinin sunduğu imkânlarla kavranabileceğini göstermektedir. Meâl müellifi, âyetlerin potansiyel anlam seçenekleri arasında bir tercih yapmak durumunda-
dır ve bu tercih, dilsel tahlil ve izahların niteliğine doğrudan bağlıdır.

Araştırma boyunca incelenen örnekler, dilbilimsel tahlillerin meâl yazımındaki hayati role sahip olduğunu somut hale getirmektedir; Sarf ilmiyle ilgili ele alınan konularda kelimelerin sarfî yapılarındaki en küçük değişikliklerin bile anlamı nasıl kökten etkilediği görülmüştür. Örneğin, (اسْتَسْقَى) fiilindeki (س، ت) harflerinin bir talep anlamı katması, Hz. Musa'nın sadece su aramasını değil, açıkça su talebinde bulunduğunu ifade eder. Yine (اِخْطَا) fiilinin rubâî kalıbında "kasıtsız hata" anlamına gelmesi, Bakara 286. âyetteki sorumluluk sınırını belirleyen kritik bir detaydır. İsmi yapı çeşitliliği bağlamında, (ضَائِقٌ) gibi ism-i fâil kalıplarının "geçicilik" bildirmesi, Hz. Peygamber'in göğsündeki daralmanın yerleşik bir vasıf olmayıp arızı bir durum olduğunu kanıtlar. Bu ince ayrımların meâllere yansıtılmaması, âyetin psikolojik ve teolojik arka planının eksik kalmasına yol açmaktadır.

Nahiv ilmi de meâl yazımında belirleyiciliği bir role sahiptir. Cümlelerin yapısı ve edatların kullanımı, âyetin hükmünü ve maksadını belirlemede kilit rol oynar. Örneğin, (لَا ت) edatının tüm zamanları kapsayan nefyetme özelliği, helak olan kavimler için hiçbir kurtuluş vaktinin kalmadığını vurgular. "Lâmu'l-âkibe" (لَا) kullanımı ise bir eylemin "niçin" yapıldığını değil "sonucun ne olduğunu" gösterir; Kasas Suresi'nde Firavun ailesinin Musa'yı (as) kendilerine düşman olsun diye değil, "sonuçta" başlarına bir düşman çıkacağı gerçeğiyle karşılaştıklarını bildirir. Ayrıca zamirlerin merciinin doğru tespiti, âyetin kime işaret ettiğini belirler. Nuh (as) örneğinde (إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ) âyetinde zaminin Nuh'un oğluna mı yoksa Nuh'un "bilmediği bir şeyi istemesine" mi? râci olduğu meselesi, meâlin bağlamsal doğruluğunu doğrudan etkilemektedir.

Kur'ân'ın edebî i'câzını yansıtan belâgat unsurları, meâllerin kuru birer hukuk metni olmaktan çıkıp ilâhî hitabın ruhunu yansıtmasını sağlar. Dünya hayatının bitkilerin yeşerip kurumasına benzetildiği "teşbih-i temsili" örnekleri veya cimriliğin "elin boyna bağlanması" şeklinde tasvir edildiği "istiâre" sanatları, Kur'ân'ın imgesel zenginliğini gösterir. Meâllerde bu sanatların "eli sıkı

olma" gibi deyimlerle korunması, muhatabın âyetin duygusal etkisini hissetmesi bakımından zaruridir. Keza (إِنَّمَا) gibi kasr edatlarının "hakıyla" veya "gerçek manada" şeklinde meâlleştirilmesi, alimlerin Allah korkusuyla olan özel bağıny yanlış anlaşılmalardan kurtararak doğru bir şekilde ifade eder.

Sonuç olarak, nitelikli bir meâl çalışması; Arap dilinin sarf, nahiv ve belâgat boyutlarını merkeze alan, klasik tefsir mirasıyla bağıny koparmayan ve hedef dilin ifade imkânlarını en üst düzeyde kullanan bir uzmanlık ürünü olmalıdır. Kur'ân'ın "mübîn" oluşu, ancak bu titiz dil çözümlemeleriyle Türkçeye doğru ve etkili bir şekilde taşınabilir. Meâl müellifi, teknik bir mütercimden ziyade, dilin inceliklerini keşfeden bir muhatap olarak hareket etmeli ve ilahi hitabın hem lafzını hem de ruhunu hedef dilde yeniden canlandırmalıdır. Gelecekteki meâl çalışmalarında, lugavî izahların sadece bir dipnot unsuru olarak kalmayıp, metnin kuruluş aşamasında ana parametrelerden biri olarak kabul edilmesi metodolojik bir gereklilik olarak durmaktadır.

Kaynakça

- Akbudak, Zeynep. "Günümüz Kur'ân Meâllerinde Öne Çıkan Bazı Problemler". *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 32 (2023), 68-83.
- Kur'ân-ı Kerim Meâli. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2008.
- Âlûsî, Şehâbeddin Mahmûd. *Rûhu'l-meânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-üzîm ve's-seb'i'l-mesânî*. Beyrût: Dâru İhyai'türâsî'l-Arabiyyi, ts.
- Apaydın, Yunus. *İslam Hukuk Usûlü*. Kayseri: Kimlik Yayınları, 2016.
- Arpaçukuru, Osman. "Kur'ân'ın Anlamlarının Türkçeye Aktarımı: Meâl mi, Tercüme mi?" *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (2020), 694-710.
- Ateş, Avnullah Enes. "Kur'ân Çevirilerinde Akıbet Lâmi". *Tasavvur Tekirdağ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (2021), 177-205.
- Ateş, Avnullah Enes - Ceylan, Ahmet. "Fiil Baplarının Anlam Farklılığının Kur'ân Yorumuna Etkisi". *Kur'ân Meâlleri Sorunlar, Çözüm Önerileri*. İstanbul: Kitap Dünyası, 2023.

- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Kur'ânı Kerimin Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*. 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985.
- Bulut, Ali. *Belâgat Meânî - Beyân - Bedî'*. İstanbul: İfav, 2020.
- Bulut, Ali. *Çeviri Teknikleri ve Başlıca Arapça Kalıplar*. İstanbul: İfav, 2023.
- Coskun, Menderes. "Kinayenin Belâgat Kitaplarındaki Seyri ve Onu Yeniden Anlama ve Sunma Denemesi". *Biliş Sosyal Bilimler dergisi* 44 (2008), 63-68.
- Cündioğlu, Dücan. *Kur'ân Çevirilerin Dünyası*. İstanbul: Kitapevi, 1999.
- Cündioğlu, Dücan. "Kur'ân'ı Anlamanın Anlamı". 1. *Kur'an Haftası Kur'an Sempozyumu*. Ankara: Fecr Yayınevi, 1995.
- Cürcânî, Abdulkâhir. *Delâilü'l-İcâz Söz Dizimi ve Anlambilim*. çev. Osman Güman. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015.
- Çalışkan, İsmail. *Muhammed Esed'in Kur'ân Mesajı'nın Tahlil ve Tenkidi*. Ankara: Ankara Okulu, 2009.
- Çantay, Hasan Basri. *Kur'ân-i Hakîm ve Meâl-i Kerim*. İstanbul: Mürşid Çantay, 1990.
- Çelen, Mehmet. "Meâl Yazma Liyakati ve Yayımlanma Şartları". *Kur'ân Meâlleri Sorunlar, Çözüm Önerileri*. İstanbul: Kitap Dünyası, 2023.
- Çörtü, Mustafa Meral. *Sarf - Nahiv - Edatlar*. İstanbul: İfav, 2012.
- Dervîş, Muhyüddîn. *İ'râbü'l-Kur'ân ve Beyânühü*. Beyrut: Daru İbn Kesîr, 1992.
- Doğan, Mehmed. 1 Cilt. İstanbul: Bahar Yayınları, 1994.
- Duman, M. Zeki. *Beyânu'l-Hak, Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzul sırasına Göre Tefsiri*. Ankara: Fecr Yayınevi, 2006.
- Durmuş, İsmail. "İstînâf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/367-368. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Ebû Zehrâ, Muhammed. *Zehratü't-tefâsîr*. Kâhire: Dâru'l-Fikri'l-Arabiyyi, 1987.
- Endelüsî, Ebû Hayyân. *el-Bahru'l-muhît*. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmîyye, 1993.
- Eren, Hasan vd. 2 Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basın Evi, 1988.

- Kur'an Mesajı Meal Tefsir.* çev. Muhammed Esed, Türkçeye çev. Ahmet Ertürk. İstanbul: İşaret Yayınları, 1999.
- Galâyînî, Mustafa. *ed-Dürûsü'l-Arabîyye li'l-merhalati'l-i'dâdiyye.* Beyrût: Mektebetü'l-Asriyye, 2005.
- Gürbüz, Faruk. *Tercüme Problemleri ve Mealler.* İstanbul: İnsan Yayınları, 2004.
- Hamîdullah, Muhammed. *Le Saint Coran.* Paris: Club français du livre, ts.
- Le Saint Coron.* çev. Muhammed Hamidullah. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012.
- Hasan, Abbâs. *en-Nahvü'l-Vâfî.* Kâhire: Darü'l-Meârif, 1975.
- Hassân, Temmâm. *el-Lügatü'l-Arabîyyetü ma'nahâ ve mebnâhâ.* Mağrib: Dâru's-Sekâfe, 1994.
- Hâşimî, es-Seyyid Ahmed. *Cevâhirü'l-belâğa fi'l-meânî ve'l-beyân ve'l-bedî'.* Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1999.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-Tenvîr.* Tunus: ed-Dâru't-Tunûsiyye, 1984.
- İbn Fâris, Ahmed Ebü'l-Hüseyn. *Mu'cemü mekâyîsi'l-lüga.* thk. Abdüsselâm Muhammed Hârun. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1979.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-'Arab.* Beyrut: Daru Sadır, t.s.
- İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî. *Mükaddime fi usûli't-tefsîr.* Beyrut: Dâru mektebeti'l-Hayât, 1980.
- İbn Yaîş, Ebü'l-Bekâ. *Şerhü'l-Mufasssal.* Mısır: İdâratü't-Tıbaa ve'l-Münîriyye, ts.
- İsfahânî, er-Râgıb. *Tefsîrü'r-Râgıb el-İsfahânî.* thk. Muhammed Abdulazîz Bisyûnî. Tanta: Külliyyetü'l-Âdâb, 1999.
- İsfahânî, er-Râgıb. *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân.* Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2005.
- İşbilî, İbn Usfûr. *el-Mümtiu'l-Kebîr fi't-tasrîf.* thk. Faruddîn Gabave. Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1999.

- Karaca, Abdullah. "Dilbilimsel Tefsirle İlgili Akademik Çalışmalara Bir Bakış". *Artuklu Akademi Dergisi* 11/2 (2024).
- Karadağ, Ahmet. "Meâl Eleştirilerinde Bir Yöntem Sorunu: Meâl Hatasını Anlam Zenginliği mi?" *Kur'ân Meâlleri Sorunlar, Çözüm Önerileri*. İstanbul: Kitap Dünyası, 2023.
- Karagöz, Mustafa. *Dil Bilimsel Tefsir ve Kur'ân'ı Anlamaya Katkısı*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.
- Kur'an Yolu Meâli*. çev. Hayrettin Karaman vd. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018.
- Kaya, Mehmet. "Farklı İ'râb Değerlendirmelerinin Tefsire Etkisi". *Journal of Divinity, Faculty of Hitit University* 13/25 (01 Ocak 2014), 175-175. <https://doi.org/10.14395/jdiv94>
- Kazvînî, el-Hatîb. *el-Îzâh fî ulûmî'l-belâğa*. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- Kılıçkeser, Enes - Şirin, Şükrü. "Elmalılı Tefsirinde Zamirlerin Mercii Meselesi". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 8/1 (2024), 240-258.
- Koçak, Süleyman. "Kur'an Deyimlerinde Teşbihin Genel Özellikleri". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 7/4 (2007), 341-370.
- Külünkoğlu, Gülnur. "Kur'ân Tercümlerinde yeni Yaklaşımlar: Alaaddin Al-Tarawneh ve Hibrit Metodu". *Kur'ân Meâlleri Sorunlar, Çözüm Önerileri*. İstanbul: Kitap Dünyası, 2023.
- Mahallî, Celâlüddîn, Suyûtî, Celâlüddîn. *Tefsîru'l-Celâleyn el-Müeyesseru*. thk. Fahrüddîn Kabâve. Beyrût: Mektebetü Lübnân Nâşirûn, 2003.
- Matlûb, Ahmed. *Mu'cemu mustalehâtü'l-belâğa ve tetavûruhâ*. Beyrut: Dâru'l-'Arabiyeti li'l-Mevsû'ât, 2006.
- Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî. *Fethü'l-kadîr el-Câmiu' beyne'l-fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min ilmi't-tefsîr*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2007.
- Murâdî, Hasan bin Kâsım. *el-Cena'd-Dânî fî hurûfî'l-meânî*. thk. Fahrü'd-Dîn Kabâveh - Muhammed Nedîm Fâzıl. Beyrût: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1992.

- Muş Alparslan Üniversitesi, “Kur’ân Meâlleri: Sorunlar, Çözüm Önerileri-IV – Tefsir Birikiminin Mealler Üzerindeki Etkisi”, Erişim 31 Temmuz 2026, <https://mealsempozyumu4.alparslan.edu.tr/>.
- Münşî, Cemaleddin Mehmed. *Nezîlü’t-Tenzîl*. Süleymaniye Kütüphanesi, Melihşah Sultan, 19.
- Özcan, Esat. “Bağlam Bilgisinin Eksikliğinin Meallere Etkisi”. *Kur’ân Meâlleri Sorunlar, Çözüm Önerileri*. İstanbul: Kitap Dünyası, 2023.
- Özsoy, Ömer - Güler, İlhami. *Konularına Göre Kur’ân (Sistematik Kur’ân Fihristi)*. Ankara: Fecr Yayınevi, 1996.
- Öztürk, Mustafa. *Kur’an ve Tefsir Kültürümüz*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.
- Öztürk, Mustafa. “Meâl”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. EK-2/205-207. Ankara: TDV Yayınları, 2019.
- Nüzul Sırasına Göre Kur’ân-ı Kerim Meali-Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri. çev. Mustafa Öztürk. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- Polat, Fethi Ahmet. “Kur’ân’ı Doğru Anlama Bağlamında Meâlcî Söylemin Açmazları”. *Kur’ân Meâlleri Sorunlar, Çözüm Önerileri*. İstanbul: Kitap Dünyası, 2023.
- Sâbûnî, Muhamed Ali. *Saffetü’t-tefâsîr-Tefsirlerin Özü*. çev. Sadreddin Gümüş - Nedim Yılmaz. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1992.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Saffetü’t-Tefâsîr*. Beyrut: Dâru’l-Kur’âni’l-Kerîm, 1981.
- Sağır, Mahmûd Ahmed es-. *el-Edevâtü’n-Nahviyye fî kütübi’t-tefsîr*. Dimeşk: Dâru’l-Fikr, 2001.
- Sâmerrâî, Fâzıl Salih . *Esiletün Beyâniyyetün fi’l-Kur’âni’l-Kerîm*. Beyrût: Dâru İbn Kesîr, 2013.
- Sâmerrâî, Fâzıl Sâlih. *Meâ’ni’l-ebniyeti fi’l-lüğati’l-Arabiyyeti*. Beyrut: Daru İbn Kesîr, 2017.
- Sâmerrâî, Muhammed Fâdıl Sâlih es-. *en-Nahvü’l-Arabiyyü*. Beyrut: Daru İbn Kesîr, 2019.

- Sâvî, Ahmed b. Muhammed. *Haşiyetüs-Savi alâ Tefsiril-Celaleyn*. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Cîl, ts.
- Sekkâkî, Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Muhammed. *Miftâhü'l-Ulûm*. thk. Abdulhamîd Hindavî. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2014.
- Şa'bân, Zekiyyüddîn. *Usûlü'l-fihhi'l-İslâmiyye*. İstanbul: el-Mektebetü'l-Hane-fiyye, ts.
- Taftâzânî, Sa'dü'd-Dîn Mesûd bin Ömer. *el-Mutavvel: Şerhü Telhîsi Miftâhi'l-Ulûm*. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1971.
- Teftâzânî, Mesûd b. Ömer. *Muhtasaru'l-Meânî*. Karaçi: el-Mektebetü'l-Büşrâ, 2010.
- Tekin, Muahmmmed Ali. "Lisân-ı Beşer Lisân-ı Kur'ân'a Tercümân Olamaz' Adlı Makale ve Bir Değerlendirme". *Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (2017), 101-119.
- Turgut, Ali. *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*. İstanbul: İfav, 1999.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dîni Kur'ân Dili*. İstanbul: Çelik-Şura, ts.
- Yerinde, Adem. "Nahiv Kavramının Tarihî Arka Planı ve Terimleşme Süreci". *İ.Ü. Şarkiyat Mecmuası* 30 (2017), 209-259.
- Yıldırım, Celal. *Tefsirli Kurân-ı Kerim Meâli*. İzmir: Anadolu Yayınları, 1995.
- Zehebî, Muhammed Hüseyin. *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*. Kâhire: Mektebetü Vehbiyye, ts.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf an hâkâ iki gavâmizi't-tenzîl ve uyûni'l-eķâvîl fî vücûhi't-tevîl*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1209.
- Zencîr, Muhamed Rıf'at Ahmet. *Mebâhis fi'l-Belâga ve İ'câzi'l-Kur'ân'il-Kerîm*. Dubai: Hükûmetü Dubai, 2007.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Muhammed. *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Ebû'l-Fadl ed-Dimyâtî. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2006.

Zühayli, Vehbe. *Fert ve Topluma Kur'ân'ın Mesajı*. çev. Halil İbrahim Kutlay. İstanbul: Risâle, 2018.

Zülaloğlu, Fevzi. *Temel Kaynağımız Kur'ân*. İstanbul: Ekin, 2011.